

DE SCHILDERS JACOB CORNELISZ ALIAS JACOB WAR EN CORNELIS BUYS UIT OOSTZAAN

Hun werkplaatsen in Amsterdam en Alkmaar

S.A.C. Dudok van Heel m.m.v. W.J. van den Berg

Introductie

Er zijn plannen om in 2014 in het vroegere Amsterdams Historisch Museum – thans Amsterdam Museum – en het Stedelijk Museum in Alkmaar tentoonstellingen te organiseren over de eerste schilders in beide steden: Jacob Cornelisz (omstr. 1465/1470-1533) – ten onrechte bekend als Jacob Cornelisz van Oostsanen – en Cornelis Buys (omstr. 1465/1470-1532). De eerste cruciale informatie over beide schilders komt van de biograaf van de Hollandse en Vlaamse schilders Karel van Mander (1548-1606) en is te vinden in zijn *Schilder-boeck* uit 1604.¹ Pas in 1895 publiceerde professor Jan Six (1857-1926) in *Oud-Holland* een eerste studie over de Amsterdamse familie, die was gebaseerd op door gemeentearchivaris Mr. Nicolaas de Roever (1850-1893) bijeengezochte archiefstukken. Hierna lag het archiefonderzoek gedurende negentig jaar stil tot oud-adjunct-gemeentearchivaris Dr. I.H. van Eeghen (1913-1996) in 1986 haar studie over Jacob Cornelisz en zijn kleinzoon Cornelis Anthonisz (omstr. 1505-1553) in het *Nederlands Kunst-historisch Jaarboek* publiceerde. Het onderzoek was in 1963 verricht, maar door de gecompliceerdheid van het materiaal duurde het tot de tentoonstelling Kunst voor de Beeldenstorm in 1986 in het Rijksmuseum, waar werk van deze schildersfamilie was te zien, voor zij haar aantekeningen uitwerkte. Haar studie is door het ontbreken van een reguliere genealogie voor onderzoekers nogal ontoegankelijk. Daarom is er vijftien jaar later alle redenen om haar onderzoek te herzien met een bruikbare genealogie, waarbij ook voor het eerst de Alkmaarse nakomelingen van Cornelis Buys worden behandeld. Het Alkmaarse materiaal komt van Drs. Willem van den Berg uit zijn lopend onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Alkmaar.

Het grote probleem bij de hier behandelde schildersfamilie is dat zij geen familienaam heeft. Regelmatig duiken er familieleden met de achternaam Buys of War op, die beide geen familienamen zijn. Familienamen komen in dit onderzoek niet voor. Deze genealogie gaat over 'springnamen'. Een kenmerk van springnamen is dat noch de broers en zusters noch de kinderen van de drager van zo'n naam diens achternaam voeren en dat hij een unieke plaats binnen het gezin inneemt. In deze springnamen ligt de uitdaging voor de genealoog om daarin het vernoemingspatroon te ontdekken. Zij vormen de sleutel om de schilders binnen hun familie te plaatsen. Zonder de juiste

data van de genealogie is het verspreide werk van deze schilders niet te ordenen en toe te schrijven. Voor de lezers van *De Nederlandsche Leeuw* kan de samenhang tussen genealogie en kunstgeschiedenis ongemakkelijk zijn, maar daar waar schriftelijk bronnen ontbreken, kunnen visuele bronnen wezenlijke informatie en aanvullingen geven en vice versa.

Karel van Mander (1548-1606) wist in 1604 weinig over de familie van de eerste Amsterdamse schilder Jacob Cornelisz te vertellen. Wij lezen over hem niet meer dan dat hij een zoon Dirck Jacobsz (<1497-1567) had en een broer Cornelis Buys in Alkmaar en dat de broers in een dorpje Oostzaan in Waterland waren geboren.² Data geeft hij niet, maar bij Dirck Jacobsz schreef hij dat de schilder bij zijn dood in 1567 ruim zeventig jaar oud was: 'is ghestorven A^o 1567 oudt in de 70. Jaer. Iacob Cornelisz is oock in grooten ouderdom gestorven.'³ Bij Van Mander komt Jacob Cornelisz niet voor als Jacob Cornelisz van Oostsanen. Hij verbaast zich er over dat deze twee boerenzonen van het platteland carrière in de schilderkunst hadden gemaakt. Oostzaan mag in de tijd van Van Mander een onbeduidend dorp zijn geweest, twee eeuwen eerder was daar een welvarende gemeenschap voordat Amsterdam Waterland in de vijftiende eeuw economisch ging domineren.⁴ Het ligt voor de hand dat de ouders van de schilders hun zonen naar een van de scholen in de omliggende steden Haarlem, Alkmaar of Amsterdam stuurden. Gezien hun latere beroep bood Haarlem als centrum van Kennemerland in hun tijd de beste mogelijkheden.⁵ Haarlem was in hun jeugd immers de enige stad met een eigen schildersschool, van wie Geertgen tot Sint Jans (omstr. 1455/1465-omstr. 1485/1495) het meest bekende gildelid was.⁶

Sinds 1895 kennen wij een inschrijving uit de weeskamer van Amsterdam van 18 oktober 1533, die werd opgemaakt wegens het hertrouwen van de weduwe, van een tot dan onbekende zoon, Cornelis Jacobsz (omstr. 1490/1495-1532, generatie IIIb in onderstaande parenteel).⁷ Uit deze akte blijkt dat de grootvader van haar kinderen Jacob Cornelisz op dat moment eveneens niet meer onder de levenden was. Het was op grond van dit stuk dat men in combinatie met het bekende zelfportret uit 1533 (afb. 1) aannam dat de schilder Jacob Cornelisz in dat jaar was overleden, totdat men in 1986 concludeerde dat dit zelfportret geen origineel was, maar een kopie door een andere hand van dit vroege zelfportret op veertig- à vijftigjarige leeftijd.⁸ In de studie van I.H. van Eeghen van 1986 over de schilder en zijn familierelaties kwam zij voor Jacob Cornelisz onder

het in de veertiende eeuw een van de belangrijkste drie nederzettingen was. Zie: A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek* 8 (Haarlem 1846) 570-575, ald. 571-572.

1 Carel van Mander, schilder, *Het Schilder-Boeck waerin voor eerst de leerlustighe Iueght den grondt der edel vry SCHILDERCONST in verscheyden deelen wort voorgedraghen ...* (Haarlem 1604).

2 Hessel Miedema, Karel van Mander. *The lives of the Illustrious Netherlandish and German Painters, from the first edition of the Schilder-boeck (1603-1604)* I (Doornspijk 1994) 85-87 en Ibidem II (Doornspijk 1995) 284-293. De publicatie van Miedema over Karel van Mander omvat zes delen. Deel I is een facsimile-uitgave van de eerste druk uit 1604 van diens *Schilder-Boeck*, voorzien van de Engelse vertaling van de tekst en een index. De delen II t/m V bevatten de (Engelstalige) commentaren op de tekst, terwijl de generale index is opgenomen in deel VI.

3 Miedema, *Netherlandish and German Painters*, I, 88 (uitgave 1604, fol. 207v, regel 34-35).

4 In werkelijkheid maakte Oostzaan deel uit van Kennemerland waarvan

het in de veertiende eeuw een van de belangrijkste drie nederzettingen was. Zie: A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek* 8 (Haarlem 1846) 570-575, ald. 571-572.

5 A. Châtelet, *Early Dutch Painting. Painting in the northern Netherlands in the fifteenth century* (Oxford 1981) 138-140.

6 F. Lammertse en J. Giltay (red.), *Vroege Hollanders. Schilderkunst van de late middeleeuwen* (Rotterdam 2008) 61-178.

7 Stadsarchief Amsterdam (hierna: SAA), Archief van de Weeskamer en Commissie van Liquidatie der Zaken van de Voormalige Weeskamer (toegangsnr. 5073) (hierna: Weeskamer), Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 775 (deel '4'), fol. 91, d.d. 18 okt. 1533. Zie ook: J. Six, 'Dirck Jacobszn, twee Amsterdamse schuttersstukken te St. Petersburg', *Oud-Holland* 13 (1895) 91-111, ald. 96.

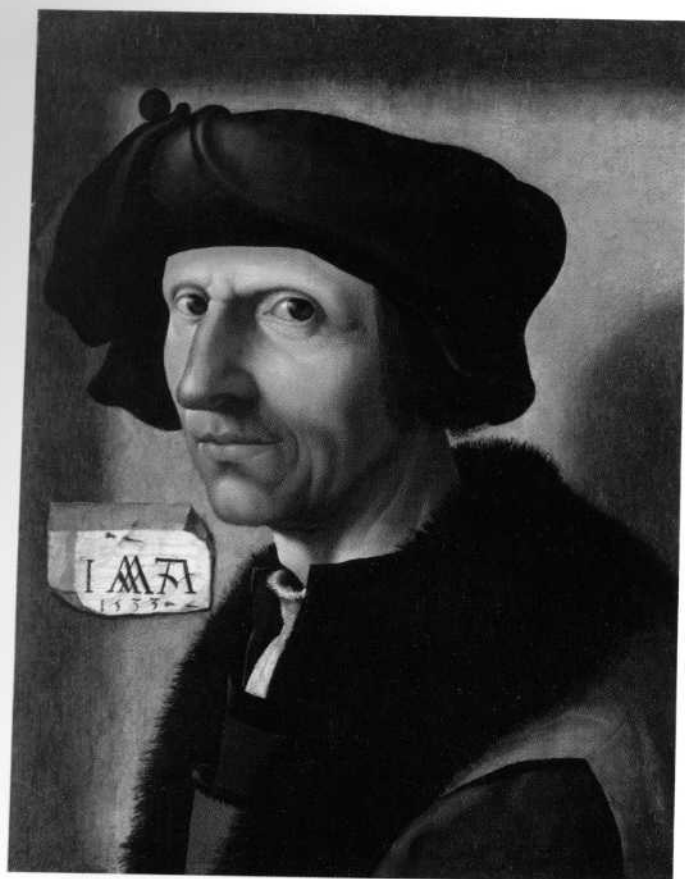
8 *Kunst voor de beeldenstorm* (Amsterdam 1986) 196-197 (nr. 73), Catalogus Rijksmuseum.

1 Carel van Mander, schilder, *Het Schilder-Boeck waerin voor eerst de leerlustighe Iueght den grondt der edel vry SCHILDERCONST in verscheyden deelen wort voorgedraghen ...* (Haarlem 1604).

2 Hessel Miedema, Karel van Mander. *The lives of the Illustrious Netherlandish and German Painters, from the first edition of the Schilder-boeck (1603-1604)* I (Doornspijk 1994) 85-87 en Ibidem II (Doornspijk 1995) 284-293. De publicatie van Miedema over Karel van Mander omvat zes delen. Deel I is een facsimile-uitgave van de eerste druk uit 1604 van diens *Schilder-Boeck*, voorzien van de Engelse vertaling van de tekst en een index. De delen II t/m V bevatten de (Engelstalige) commentaren op de tekst, terwijl de generale index is opgenomen in deel VI.

3 Miedema, *Netherlandish and German Painters*, I, 88 (uitgave 1604, fol. 207v, regel 34-35).

4 In werkelijkheid maakte Oostzaan deel uit van Kennemerland waarvan

Afb. 1. Memorieportret van Jacob Cornelisz alias Jacob War, paneel, 38 x 30 cm., op briefje I monogram A / 1533, toegeschreven aan Cornelis Anthonisz (Foto Amsterdam Museum).

invloed van de nieuwe inzichten over het genoemde portret tot een sterfjaar tussen 1527 en 1532.⁹ De schilder kreeg echter op 9 mei 1528 nog 100 gulden uitbetaald voor zijn retabel op het kruisaltaar in de Abdij van Egmond, waarbij Cornelis Buys een der getuigen was, zodat hij na 9 mei 1528 is gestorven.¹⁰ Indien de schilder omstreeks 1532 was overleden, doet het jaartal 1533 op de kopie van zijn zelfportret vreemd aan. Het zou kunnen betekenen dat het in dat jaar werd gekopieerd, maar het ligt meer voor de hand dat wij met een latere kopie van onbekende datum te maken hebben, waarop het jaartal 1533 het jaar van overlijden van de schilder aangeeft. Het is dan een vroeg voorbeeld van deze gewoonte, waarmee men in de loop van de eeuw meer en meer het overlijdensjaar aan portretten – vooral kopiën – begon toe te voegen om zo de datum voor het nageslacht vast te houden. Het is onbekend of het originele zelfportret een tekening of een geschilderd portret was.

Het ziet er naar uit dat de eerder genoemde overleden zoon Cornelis Jacobsz het buurhuis van zijn vader in de Kalverstraat (nr. 60), dat in 1520 werd aangekocht, als huwelijksgift had ontvangen. Dit huis moet in de herfst van 1532 zijn verkocht door zijn weduwe Baerte Ghijsbertsdr (overl. 1546). De koper betaalde het huis niet contant, maar vestigde er een hypotheek op, waarvoor meerdere rentebrieven werden uitgegeven op naam van de verkoopster.¹¹ Door de dood van Jacob Cornelisz in 1533 moest tot een boedelscheiding met zijn kinderen

worden gekomen, waarbij het normaal was dat zij hun huwelijksgoed weer inbrachten. Daar de opbrengst van het huis van Cornelis Jacobsz groter was dan de erfportie, moest er jaarlijks een lijfrente van 5½ gulden aan zijn moeder Anna Jacob Corneliszsweduwe worden uitgekeerd en bleef de boedel voor zijn kinderen tot haar dood in 1551 bij de weeskamer beheerd.¹² Dit betekent dat de verkoop van het huis in 1532 niet te maken had met het overlijden van Jacob Cornelisz, maar met de dood van zijn zoon Cornelis Jacobsz. Daarom stonden de rentebrieven ook niet op diens naam, maar op die van zijn weduwe. Deze verkoop zal dan ook met instemming van haar schoonvader Jacob Cornelisz zijn geschied. Al op 14 januari 1534 verscheen de weduwe van Cornelis Jacobsz met haar nieuwe echtgenoot Thonis Egbertsz (overl. >1554) ter weeskamer.¹³

Na het overlijden van de weduwe van Jacob Cornelisz kwam de enig overlevende zoon van Cornelis Jacobsz en Baerte Ghijsbertsdr, Jan Cornelisz (1523-1578, generatie IVb), in april 1551 zijn erfenis bij de weeskamer ophalen met instemming van zijn oom, de schilder Dirck Jacobsz (<1497-1567, generatie IIIc), zijn tante Anna Jacobsdr (1500->1572, generatie IIb,4) en zijn neef Cornelis Thonisz (generatie IIb,1,kind). Het is deze post geweest die de Amsterdamse archivaris Dr. I.H. van Eeghen tot nader onderzoek bewoog, omdat zij in de neef Cornelis Thonisz de schilder en cartograaf Cornelis Anthonisz (omstr. 1505-1553) vermoedde. Dit bleek juist te zijn, maar het werd langs omwegen bewezen. Doordat Van Eeghen al haar aantekeningen in het artikel verwerkte, werd het stuk – ook voor ervaren genealogen – wegens het ontbreken van een goede genealogie ondoorgrondelijk en onleesbaar.¹⁴ De redactie van haar artikel heeft veel informatie naar voetnoten verbannen en in de tekst geschrapt. Het resultaat was geen succes en staat vol fouten. Nu lezen wij daarin over haar nalezing van de weeskamerinschrijving van 1533: 'Tot mijn verbazing zag ik [in 1963], dat in de vrij lang onverdeeld gebleven boedel van de schilder [Cornelis Jacobsz] in 1546 en 1551 als mede-erfgenaar (sic) een zekere Cornelis Thonisz optreedt.' Door in haar oorspronkelijke tekst het sleutelwoord 'zusterling' – zusters kind c.q. neef – weg te halen en te vervangen door 'mede-erfgenaar' maakte de redactie een grove fout en zette zij de lezer op het verkeerde been.¹⁵ In werkelijkheid waren de erfgenaar Jan Cornelisz en zijn voogd Cornelis Thonisz neven en kleinzoons van Jacob Cornelisz en was Cornelis Thonisz geen mede-erfgenaar van zijn oom Cornelis Jacobsz. Geen wonder dat de Amerikaanse specialist op het gebied van het werk van Jacob Cornelisz¹⁶ in maart 2010 tijdens een voorbereidend symposium in Alkmaar in verband met de tentoonstelling over Jacob Cornelisz van Oostsanen en zijn broer Cornelis Buys in Amsterdam en Alkmaar in 2013 verklaarde dat zij geen geloof hechtte aan de verwantschap tussen Jacob Cornelisz en Cornelis Anthonisz. De bewijsplaats dat Jan Cornelisz en Cornelis Anthonisz zusterlingen c.q. neven waren, is niet meer in het redactioneel bewerkte stuk van Van Eeghen terug te vinden, tenzij men de weeskamerinschrijving van 1533 zelf naleest.

Door de inbreng van 1533 weten wij dat Jacob Cornelisz in ieder geval vier volwassen kinderen heeft gehad, waarbij de

9 I.H. van Eeghen, 'Jacob Cornelisz., Cornelis Anthonisz. en hun familierelaties', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 37 (1986) 95-132, ald. 96, 99.

10 J. Bruyn, 'De Abdij van Egmond als opdrachtgever van kunstwerken in het begin van de zestiende eeuw', *Oud-Holland* 81 (1966) 145-172, 198-227, ald. 159 (nr. 28).

11 Er is geen transportacte van het huis. Van Eeghen leidde de verkoop af uit de data van de rentebrieven. Zie: Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 121 (noot 14).

12 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 100.

13 In tegenstelling tot Alkmaar moest in Amsterdam eerst het bewijs voor de kinderen bij de weeskamer worden geregistreerd, voordat toestemming tot hertrouwen werd gegeven. In Alkmaar geschiedde dit meestal na het huwelijk.

14 Van Eeghen had een grote afkeer van het maken van voetnoten.

15 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 95. Cornelis Thonisz treedt niet op als erfgenaar maar als voogd uit de maagschap.

16 J.L. Carroll, *The paintings of Jacob Cornelisz. Van Oostsanen (1472?-1533)* (Ann Arbor 1987). [Dissertatie University of North Carolina].

Afb. 2. Aanbidding der drie koningen met op de luiken Peter Ghijsen (1469-omstr. 1540) en zijn gezin, paneel, 84.1 x 55.2 en vleugels 82.2 x 23.6 cm., door Jacob Cornelisz, 1517 (Foto Amsterdam Museum).

voornaam van de moeder van Cornelis Anthonisz, een dochter van Jacob Cornelisz, onbekend bleef. Dit waren zeker niet alle kinderen van de schilder. De bronnen geven de namen van de andere kinderen niet prijs, maar een normaal gezond ouderpaar kreeg tien tot vijftien kinderen. Over het algemeen reduceerde kindersterfte de grootte van het gezin tot enkele personen. Wij hoeven slechts naar bewaard gebleven memorietafels te kijken om ons te verbazen over de grote kinderscharen op de zijluiken van de triptieken. Bijvoorbeeld bij het gezin van Peter Ghijsen (1469-omstr. 1540) en diens eerste vrouw N.N.¹⁷ op het Heeremandrieluik van Jacob Cornelisz uit 1517 met dertien kinderen (afb. 2).¹⁸ Van de invloedrijke burgemeester Andries Boelen (1455-1519) kennen wij eveneens dertien kinderen, van wie er negen volwassen werden¹⁹ en op de door zijn tante Margriet Dirck Boelenszdr (overl. 1515) in 1512 bij Jacob Cornelisz bestelde memorietafel van haar ouders met een 'Geboorte Christi aan zee' is het gezin met veertien kinderen eveneens voor moderne begrippen opmerkelijk groot (afb. 3).²⁰ Ook Jacob Cornelisz volgde de loop der seizoenen en zag zijn

gezin jaarlijks toenemen. Veel van zijn kinderen zullen doodgeboren, jong overleden of slachtoffer van de pestepidemieën van 1509 en 1522 zijn geweest.²¹ Wij kunnen het niet meer nagaan, maar dat is anders bij zijn kleinzoon Jan Cornelisz (1523- <1579, generatie IVb). Doordat de doopregisters van de Oude Kerk vanaf 1564 zijn overgeleverd, kan worden vastgesteld dat Jan Cornelisz na zijn vijfendertigste minstens negen kinderen heeft gehad, van wie slechts twee zonen trouwden.

De moeder van Cornelis Anthonisz zal de oudste overlevende dochter van Jacob Cornelisz zijn geweest. De enige aanwijzing voor het geboortjaar van haar zoon Cornelis Anthonisz (omstr. 1505-1553, generatie IIb,1,kind) is zijn zelfportret op De Braspenningmaaltijd uit 1533 (afb. 4).²² Daarop lijkt hij ongeveer vijfentwintig jaar oud te zijn. Daarom neemt men aan dat hij omstreeks 1505 werd geboren. Het is voor sommigen overigens de vraag of hij op het schilderij staat afgebeeld.²³ Maar ook als schilder van het stuk van 1533 kan men door het niveau van het schilderwerk wat betreft zijn vermoedelijke geboortjaar tot eenzelfde conclusie komen. De moe-

17 S.A.C. Dudok van Heel, 'Heereman van Zuydtwijck. Een oud Amsterdams geslacht dat van Holland vervreemde', *Jaarboek CBG* 47 (1993) 42-85, ald. 61 (generatie IIIb).

18 D. Meuwissen, 'Jacob Cornelisz van Oostsanen. De aanbidding van de koningen [en] de heiligen Christophorus en Antonius', in: Lammerse en Giltay, *Vroege Hollanders*, 201-205 (cat.nr. 2).

19 J.E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795 I* (Haarlem 1903) 113-118.

20 T. van Buuren, 'Zorg voor het hier en het hierna. Memorietafels en de middeleeuwse memoria-cultuur' II, *Jacobsbode* 9 (2011) nr. 20.

21 L. Noordegraaf en G. Valk, *De Gave Gods. De pest in Holland vanaf de late middeleeuwen* (Bergen (N.-H.) 1988) 225.

22 M. Carasso-Kok en J. Levy-van Halm (red.), *Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle 1988) 192-193 (cat.nr. 13); N. Middelkoop, *De Oude Meesters van de stad Amsterdam. Schilderijen tot 1800* (Bussum 2008) 60-61.

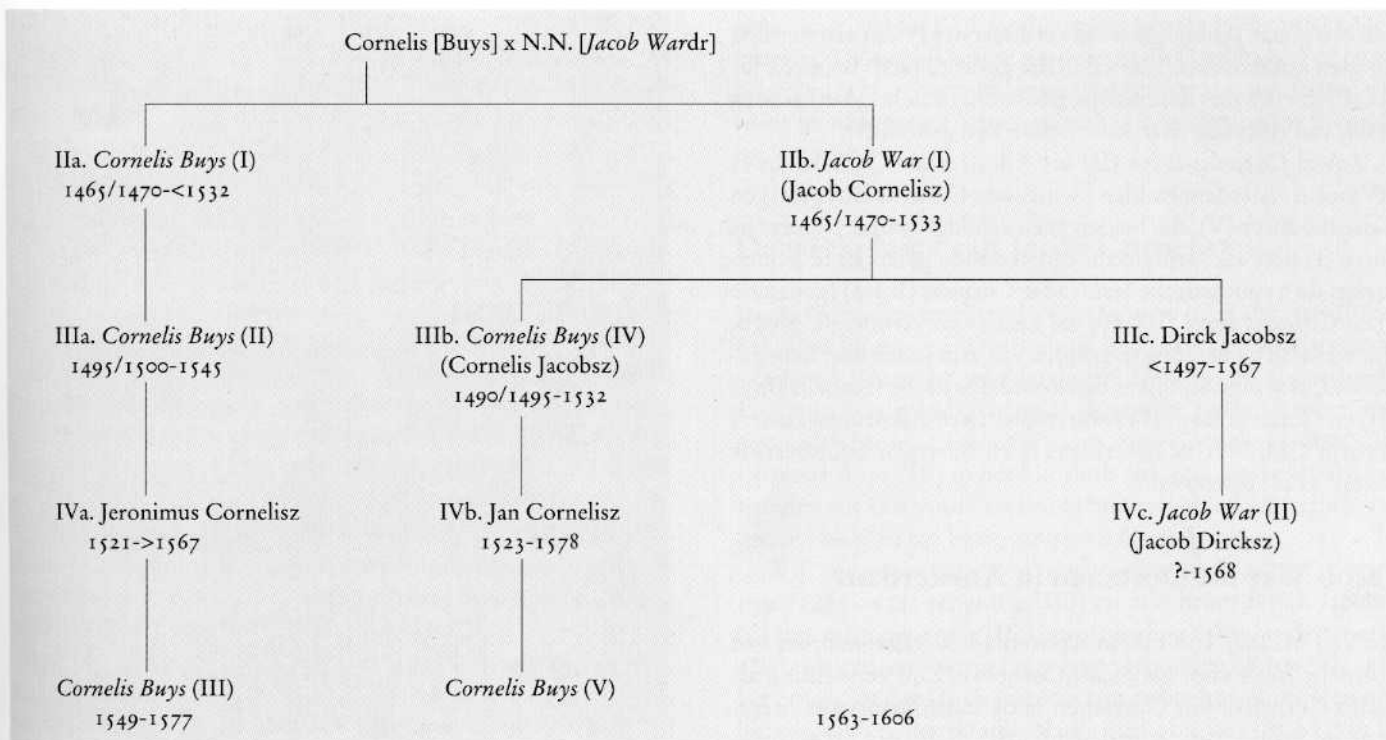
23 In 1988 werden door Chr. Tümpel (zie: Chr. Tümpel, 'De Amsterdamse schuttersstukken', in: Carasso Kok en Levy van Halm, *Schutters in Holland*, 74-103) in de handen van de mannen met pennen in de hand de schrijvers van de diverse rotten – als voorlopers van de latere provoosten – herkend (pag. 79, cat.nr. 12, cat.nr. 13 als secretaris (sic) en cat.nr. 61). Daarom komen deze schrijvers volgens hem niet in aanmerking als zelfportretten van schilders.

Afb. 3. Geboorte Christi aan zee met naast de kribbe Dirck Boelen (<1406-1459) en Margriet Claes Heijnensdr (overl. 1459) met hun gezin; vooraan de werelds priester Vechter Dirck Boelenssz (overl. 1520) en Margriet Dirck Boelenszdr (overl. 1515), die het stuk in 1512 schonk aan het Kartuizerklooster buiten Amsterdam, paneel, 128 x 177 cm., door Jacob Cornelisz, 1512 (Foto Museo Nazionale Capodimonte, Napels).

Afb. 4. Maaltijd van een rot schutters van de Voetboogdoelen – ‘de Braspenningmaaltijd’ – met links boven in zwarte burgerdracht en schuttersinsigne de schilder, paneel, 130 x 206,5 cm., op briefje ANNO / 1533 / C(ornelis) merk (Anthonisklokje) T(onisz.) (Foto Amsterdam Museum).

Schema I. Verwantschapsoverzicht met de springnamen Cornelis Buys en Jacob War.

der van Cornelis Anthonisz zal zeer jong zijn geweest toen zij trouwde. Vijftien jaar was toen heel gebruikelijk. Het is niet ondenkbaar dat haar man een medewerker van de werkplaats was. Net zoals Jan van Scorel, toen hij in 1512 bij Jacob Cornelisz in de leer kwam, al een oogje op haar twaalfjarige zuster had. Twaalf jaar was de minimumleeftijd, waarop meisjes mochten trouwen. Het geboortjaar van de moeder van Cornelis Anthonisz zou wel eens omstreeks 1490 kunnen zijn geweest, hetgeen ons op een mogelijk geboortjaar van haar vader Jacob Cornelisz tussen 1465 en 1470 brengt; ouder dan in de gangbare literatuur. Gezien de opmerking van Van Mander dat hij net als zijn zoon 'oock in groote ouderdom gestorven' is,²⁴ mag die schatting redelijk worden genoemd. Ouder blijft zelfs ook mogelijk.

Naamgeving in de vroeg moderne tijd: de springnaam

Wij zijn er tegenwoordig aan gewend dat kinderen de achternaam van hun vader als familienaam voeren, zoals dat al generaties de gewoonte is. Dat is niet altijd zo geweest. Wij kennen de eerste hoofdpersoon in dit artikel slechts als Jacob Cornelisz zonder achternaam of familienaam. Zijn broer in Alkmaar daarentegen staat bekend als Cornelis Buys (I), met een achternaam. Waarom komt Jacob Cornelisz niet met de achternaam Buys voor? In hun tijd waren er in het noorden van Holland buiten de adellijke geslachten en een enkele oude stedelijke familie helemaal geen familienamen in zwang en zeker niet op het platteland, waar de schilders Jacob Cornelisz en Cornelis Buys (I) vandaan kwamen.

Overall stonden de maagschappen centraal met hun verplichtingen en gehoorzaamheid aan de directe families van de vier grootouders.²⁵ In die dagen was de familiezin breder

dan tegenwoordig. Het was een teken van loyaliteit binnen de maagschappen om kinderen te vernoemen naar een belangrijke voorouder of verwant, zoals burgemeesters, priesters of 'suiker'tantes,²⁶ waarbij de dopeling diens voornaam en achternaam of patronimicum als een vaste naamcombinatie kreeg.²⁷ Indien de dopeling een voornaam met achternaam van zijn peet kreeg, werd deze achternaam niet door zijn broers en zusters overgenomen. Dit noemen wij tegenwoordig springnamen, waarvan Cornelis Buys er een was. Het is deze vaste combinatie van voor- en achternaam die kenmerkend is voor springnamen. Zij volgden geen vaste patronen. Het meest gangbare model was van grootvaders op kleinzoons, zowel via de zonen als de dochters. Een van de meest bekende voorbeelden is die van de hiervoor aangehaalde burgemeester Andries Boelen, uit wie meerdere geslachten Boelen in vrouwelijke lijn afstammen. Maar ook neven en verdere verwanten konden op deze wijze worden vernoemd, zelfs als zij buiten de maagschap vielen.

Het ziet ernaar uit dat de vader Cornelis van de schilders een Cornelis Buys is geweest (generatie I). Dit betekent dat de zoon van Cornelis Buys (I) (omstr. 1465/1470-1532, generatie IIa) uit Alkmaar, de schilder Cornelis Buys (II) (omstr. 1495/1500-1545, generatie IIIa), naar zijn grootvader werd vernoemd, evenals de zoon van Jacob Cornelisz, de schilder Cornelis Jacobsz alias Cornelis Buys (IV) (omstr. 1490/1495-1532, generatie IIIb). De laatste heeft vanwege zijn vroege dood in 1532 amper sporen als Cornelis Buys in de archieven achtergelaten, maar uit het Amsterdamse monogram met CB – Cornelis Buys – op een van zijn schilderijen blijkt dat hij was vernoemd (zie hierna). Hij zal in 1528 zijn vader naar Egmond hebben vergezeld toen Jacob Cornelisz daar voor zijn retabel voor de abdij werd uitbetaald en als getuige Cornelis Buys in de afrekening wordt genoemd (zie hiervoor). Cornelis Buys (I) en Cornelis Buys (II) uit Alkmaar zouden theoretisch ook als getuigen – zoals in 1966 door J. Bruyn wegens het ontbreken

²⁴ Zie noot 3.

²⁵ P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Maagschap en vriendschap', *Holland* 17 (1985) 69-108; S.A.C. Dudok van Heel, *Van Amsterdamse burgers tot Europese aristocraten* ('s-Gravenhage 2008) 41.

²⁶ Bijvoorbeeld burgemeester Andries Boelen (1455-1519), zijn broer de priester mr. Claes Boelen (<1455-1511), pater van het Betaniën-

klooster, of Grietje Boelen naar hun tante Margriet Dirck Boelenszdr (overl. 1515), die in 1512 de memorietafel voor hun familie voor het Karthuizerklooster bij Jacob Cornelisz in opdracht gaf.

²⁷ M. Thierry de Bye Dölleman, 'Gewoonten en gebruiken met betrekking tot de naamgeving aan kinderen vóór 1600', *Holland* 6 (1974) 288-297.

van een goede genealogie werd verondersteld²⁸ – in aanmerking kunnen komen, maar hoe zal in dat geval de reeds bejaarde Jacob Cornelisz met het enorme geldbedrag van honderd gulden veilig van Alkmaar naar Amsterdam zijn gekomen?

Zowel Cornelis Buys (II) uit Alkmaar als Cornelis Buys (IV) uit Amsterdam hadden kleinzoons Cornelis Buys (III) en Cornelis Buys (V), die beiden geen schilder waren.²⁹ Cornelis Buys (I) lijkt als springnaam een vreemde plaats in te nemen tussen de hypothetische stamvader Cornelis [Buys] (generatie I) en Cornelis Buys (II). Hij zal zeker zijn vernoemd. Mogelijk werd hij na het jong overlijden van zijn vader naar hem genoemd, of waarschijnlijker hernoemd. De neven Cornelis Buys (II) en Cornelis Buys (IV) waren met twee Alkmaarse zusters Katrijn Ghijsbertsdr (overl. 1545) en Baertgen Ghijsbertsdr (overl. 1546) getrouwd.³⁰

Jacob War uit Oostzaan in Amsterdam

Bij Van Mander komt de in Amsterdam werkzame broer van Cornelis Buys voor als Jacob Cornelisz. Zijn vermelding als Jacob Cornelisz van Oostsanen in de kunsthistorische literatuur op grond van de mededeling dat de broers uit Oostsanen kwamen, is een verzonden constructie die door geen enkel archiefstuk wordt bevestigd. De schilder werd in 1939 door G.J. Hoogewerff in zijn studie over de Noord-Nederlandse schilderkunst als Jacob Cornelisz van Oostsanen gecanoniseerd, omdat hij zich afzette tegen Duitse kunsthistorici die hem op grond van de signatuur op zijn prenten Jacob van Amsterdam hadden gedoopt (afb. 5).³¹ Het latere opschrift op een van zijn tekeningen in de Bibliothèque Nationale in Parijs,³² *Waer Va(n) Ossanen* (afb. 6), geeft duidelijk aan dat hij uit een Oostzaanse familie stamde, net zoals dat aan Van Mander werd medegedeeld. Het betekent niet dat hij onder de naam Van Oostsanen bekend heeft gestaan, want hij had volgens ditzelfde opschrift een achternaam Waer (= War). Daarom stond hij als Jacob War (I) van Amsterdam bekend.³³ Vanaf 1507 signeerde hij zijn houtsneden met een omgekeerde W (zie hier-

Afb. 5. Monogram en merk van Jacob Cornelisz op houtsnede met Sint Hubertus, 1510.

Afb. 6. Jezus wekt de zoon van de weduwe van Naïm weer tot leven, pentekening 25 x 23,7 cm. met later onderschrift 'Waer Va(n) Ossanen' door Jacob Cornelisz (Foto Kunsthistorisch Instituut Universiteit van Amsterdam).

na). Ook Jacob War (I) was een unieke springnaam, die via zijn zoon Dirck Jacobsz (<1497-1567, generatie IIIc) overging op zijn kleinzoon, de schilder Jacob Dircksz alias Jacob War (II) (overl. 1568, generatie IVc), met wiens kinderen deze staaft uitstierf. Jacob War (I) zal zelf eveneens zijn vernoemd. Mogelijk naar een grootvader van moeders zijde. Doordat Jacob Cornelisz als Jacob War een achternaam had, is hij nooit onder het toponiem Van Oostsanen bekend geworden. Geen van zijn kinderen of verdere nakomelingen komt onder die naam voor, omdat Van Oostsanen niet als achternaam werd gebruikt. De

28 Zie noot 10.

29 De Alkmaarse schilder Cornelis Buys (III) is een imaginaire kunstenaar van wie geen werk noch documenten als schilder bekend zijn.

30 S. de Vries, 'Enkele werken van de 16de-eeuwse Alkmaarse schilder Cornelis Cornelisz. Buys', in: *Alkmaarse Historische reeks VII* (Zutphen 1987) 61. De derde zuster Bely Ghijsbertsdr (overl. <1530), tr. <april 1522 Reijer Danielsz [Nielen] (overl. 1536/1540), koster van de Sint Laurenskerk, woonde in de Langestraat.

Weeskamer Alkmaar, 12e register, fol. 212v, d.d. 28 jan. 1530, betreffende de inbreng voor Daniel, zoon van Reyer Danielsz bij Bely Ghijsbertsdr. Het kind moet tot zijn veertiende worden opgevoed. Getuigen waren Heer Adriaen Danielsz en Cornelis Cornelisz Buys, naaste vrienden en namagen.

Weeskamer Alkmaar, 13e register, fol. 63, d.d. 2 juni 1540, betreffende de inbreng wegens het overlijden van Reijer Danielsz door zijn we-

duwe Hillegont Jans voor Daniel Reyersz. Getuigen waren Simon van Veen en Cornelis Cornelisz Buys.

31 G.J. Hoogewerff, *De Noord-Nederlandse schilderkunst III* ('s-Gravenhage 1939) 72-75.

32 F. Lugt, *Inventaire général des dessins des écoles du Nord* (Parijs 1936) 32, nr. 140; J.P. Filedt Kok, J.C.H. Buijs en W.Th. Kloek, 'Kunst voor de beeldenstorm. Aanvullingen en correcties op de catalogus', *Bulletin van het Rijksmuseum* 35 (1987) 252-263, ald. 252-253 met foute bronvermelding en foute transcriptie.

33 I.Q. van Regteren Altena, 'Un incunable de la connaissance des graveurs et des monogrammes', *De Gulden Passer* 53 (1975) 268-276, ald. 274; Miedema, *Netherlandish and German painters*, II, 285; D. Meuwissen, Appendix 'Jacob Cornelisz. Wer of Warre, Born in Oostzaan' in: M. Farries (ed.), *Making and Marketing. Studies of the Painting Process in Fifteenth- and Sixteenth-Century Netherlandish Workshops* (Turnhout 2006) 75-76.

schilder stond bekend als Jacob Cornelisz alias Jacob War.

Het verschijnsel van springnamen was in Holland de norm en was wijd verbreid, maar dikwijls voor de onderzoeker moeilijk – net als bij Jacob War (I) en Cornelis Buys (IV) – te onderkennen, omdat het gebruik van de achternaam in het dagelijks leven weinig voorkwam. Men had genoeg aan voornamen en patronimica om elkaar in de kleine gemeenschappen van rond 1500 te kunnen herkennen. Jacob Cornelisz is daarop geen uitzondering. Zijn achternaam was sluimerende, net als bij zijn zoon Cornelis Buys (IV) en kleinzoon Jacob War (II). Toen de laatste op 1 september 1568 postuum door de Raad van Beroerten werd veroordeeld, stond hij als 'Jacques Diericx Paintre alias War' in het vonnis.³⁴ Diens oudste zoon Dirck Jacobsz (overl. <1568) komt eveneens postuum in 1569 als Dirck War in een belastingkohier als opvolger van zijn vader voor.³⁵

De achternaam War van de schilder is typerend voor de eenlettergrepige achternamen in Holland benoorden het IJ, Waterland en vooral West-Friesland. De naam Buys van zijn broer behoort eveneens daartoe. Zij worden gekenmerkt door het ontbreken van voorvoegsels als de, het en van. Zo heette de Amsterdamse regentenfamilie De Graeff, die uit Waterland afkomstig was, in de zestiende eeuw nog gewoon Graef(f) zonder voorvoegsel;³⁶ de nakomelingen van Jacob Pietersz Zel (omstr. 1480-1531) (zie hierachter) vinden wij in de zestiende eeuw in Alkmaar als Zel en in de zeventiende eeuw in Amsterdam als Van Zel(l);³⁷ of de Waterlandse schippers Hem, die als korenkopers in Amsterdam schatrijk werden en in 1620 als Van der Hem in de adelstand werden verheven.³⁸ Volgens dit principe van eenlettergrepige achternamen moeten varianten van War, zoals Warre en Werre, als verbasteringen worden afgewezen.

Voordat springnamen in de loop van de zestiende en zeventiende eeuw als familienamen beklifden, was dit verschijnsel in Holland wijdverbreid. Een mooi voorbeeld daarvan vinden wij bij de Amsterdamse schilder Claes Moyaert (1591-1655), die van een hele reeks elkaar afwisselende Claes Moyaertszonen en Aef Claes Moyaertsdochters afstamde. In dit geval zien wij een voorbeeld van een vrouwelijke springnaam. Ook stamvader Claes Moyaert kwam uit Waterland.³⁹ Pas bij de kinderen van de schilder Claes Moyaert werd de achternaam tot een familienaam.⁴⁰ Bij de Boelens waren de meest gangbare springnamen Andries Boelen en Grietje Boelen. De Amsterdamse regentenfamilie Backer ontleende zijn familienaam aan de vijftiende-eeuwse springnaam Willem Backer uit Waterland en werd bij Willem Backer (1595-1652) en zijn neef Dr. Willem Backer (1609-1686), beiden via hun moeders kleinzoons van Willem Backer (1528-1575) alias Rijcke Backertgen, tot een familienaam.⁴¹ De achternamen War en Buys bij de schildersfamilie die in dit artikel centraal staat, werden nimmer tot fa-

milienaam, omdat deze familie relatief vroeg in mannelijke lijn uitstierf. De ontwikkeling naar een vaste familienaam of familienamen was in het midden van de zestiende eeuw echter wel reeds in volle gang zoals de genealogische uitwerking hierachter laat zien.⁴²

De werkplaats van Jacob Cornelisz

Jacob Cornelisz werkte al vóór 1500 in de Kalverstraat (nr. 62), waar hij een grote werkplaats had, want dan is er al sprake van Jacob Cornelisz schildershuis.⁴³ Daar zal hij al omstreeks 1495 zijn eerste opdracht voor de familie Boelen hebben uitgevoerd.⁴⁴ Na 1520 vinden wij zijn zoon Cornelis Jacobsz alias Cornelis Buys (IV) in het buurhuis (nr. 60). Beide huizen bestonden uit een voor- en een achterhuis. Het achterhuis van (nr. 60) bleef in het bezit van Jacob Cornelisz.⁴⁵

Wij mogen aannemen dat Cornelis Jacobsz (omstr. 1490/1495-1532, generatie IIb) en zijn broer Dirck Jacobsz (<1497-1567, generatie IIIc) hun opleiding in hun vaders werkplaats kregen, en daarmee nog lang verbonden bleven.⁴⁶ Zo ziet het er naar uit dat Dirck Jacobsz zijn eerste huwelijksjaren nog bij zijn ouders inwoonde. Na de verkoop van het huis in de Kalverstraat (nr. 60) zal de weduwe van zijn broer Cornelis Jacobsz met haar twee kinderen in 1532 bij haar schoonouders in het buurhuis (nr. 62) zijn ingetrokken. Dat was een gebruikelijke gang van zaken, wanneer door het overlijden van de echtgenoot de inkomsten opdroogden. Toen haar schoonvader het jaar daarop stierf, kwam de leiding van de werkplaats bij haar schoonmoeder te liggen. Anna Jacob Corneliszsweduwe zal daar zijn bijgestaan door haar zoon Dirck Jacobsz en kleinzoon Cornelis Anthonisz (omstr. 1505-1553, generatie IIb,1,kind), die beiden in die tijd schuttersstukken in de werkplaats voltooiden. Het is een aantrekkelijke gedachte dat in de werkplaats, waar zoveel altaarstukken voor kerken en kloosters ontstonden die als behoudend worden beschouwd, de vernieuwing en individualisering van de portretschilderkunst met zijn grote schuttersstukken heeft plaats gevonden. Dat was kennelijk een behoefte van de nieuwe politieke elite aan de Amstel. Dirck Jacobsz werd vanaf 1541 in de Warmoesstraat (nr. 179) gedocumenteerd.⁴⁷

Eind 1533 hertrouwde de weduwe van Cornelis Jacobsz met Thonis Egbertsz. Men vraagt zich onwillekeurig af wat de relatie tussen de nieuwe echtgenoot en de eerder genoemde neef Cornelis Anthonisz was. Het was niet ongebruikelijk dat een weduwe en een weduwnaar binnen een familie met elkaar hertrouwden om op die manier het kapitaal, in dit geval de werkplaats, bij elkaar te houden. In het kohier van 1543 komt Thonis Egbertsz niet zelfstandig als bewoner van een huis in de

34 J. Marcus, *Sententiën en indagingen van den hertog van Alba* (Amsterdam 1735) 123.

35 Zie noot 158.

36 Elias, *Vroedschap*, 61-63.

37 Zie noot 171; I.H. van Eeghen, *Inventaris van het familie-archief Moens* (Amsterdam 1955) 56-57; Dudok van Heel, 'Heereman van Zuydtwijck', 81-82.

38 Elias, *Vroedschap*, 6, 61-62.

39 P.H.J. van der Laan, *Oorkondenboek van Amsterdam tot 1400* (Amsterdam 1975) 456 (oorkonde 686, d.d. 25 nov. 1394).

40 S.A.C. Dudok van Heel, 'De schilder Claes Moyaert en zijn familie', *Jaarboek Amstelodamum* 68 (1976) 13-48, ald. 13-14; Dudok van Heel, *Amsterdamse burgers*, 219-212, 227-228.

41 Elias, *Vroedschap*, 364, 544; S.A.C. Dudok van Heel, 'Adellijke aristocratie in Venetië en burgerlijk patriciaat in Amsterdam. Het geslacht Dona en de familie Backer', in: M. de Roever (red.), *Amsterdam: Venetië van het Noorden* ('s-Gravenhage 1991) 66-85, ald. 70.

42 Generatie IIIa,1 -1549; generatie IVa -1564 en generatie IVc,1 -1569.

43 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 97-98 en noten 9 en 46.

44 Een portret van Andries Boelen (1455-1519) werd omstreeks 1590 gekopieerd door de Leidse schilder Van Swanenburg (zie: R.E.O. Ekkart, *Isaac Claesz. van Swanenburg 1537-1614. Leids schilder en burgemeester* (Zwolle 1998) 72, afb. 56 en cat.nr. 49). Het zal zijn overgenomen van een fragment van een memorietafel dat tijdens de beeldenstorm in de Oude Kerk van het Sint Pietersaltaar werd gered. De memorietafel zal zijn opgericht voor zijn ouders (zie: Dudok van Heel, *Amsterdamse burgers*, 37-39 met afb. V).

45 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 121 (noot 18).

46 Friedländer nam aan dat Dirck Jacobsz al in 1515 de portretten van Pompejus Occo en zijn vrouw schilderde in het drieluik in Antwerpen (zie: M.J. Friedländer, *Die Altniederländische Malerei XII* (Leiden 1935) 56; Hoogewerff, *Noord-Nederlandse schilderkunst*, III, 127-128 (afb. 280-283).

47 J.G. Kam, *Waar was dat huis in de Warmoesstraat* (Amsterdam 1968) 401, 403.

Afb. 7. Kruisiging met de heiligen Sint Andries en Sint Christoffel en twee donors: Roel die lakenkoper en zijn zoon Cornelis Roelofsz (omstr. 1490-1548), paneel met originele lijst, 85 x 70 cm., werkplaats Jacob Cornelisz, omstr. 1530 (Foto Museum Ons' Lieve Heer op Solder, Amsterdam).

stad voor. Wij zullen er ernstig rekening mee moeten houden dat Thonis Egbertsz omstreeks 1500 werk had gevonden in de werkplaats van Jacob Cornelisz en naar goed middeleeuws gebruik met de oudste dochter van zijn baas trouwde. Zo behield de werkgever zijn werkkraacht en de werknemer verzekerde daarmee een positie. Frustrerend voor de onderzoeker is dat zijn rol in geen enkel document opduikt. Zijn hertrouwen na het overlijden van zijn schoonvader Jacob Cornelisz met de weduwe van zijn zwager Cornelis Jacobsz alias Cornelis Buys (IV) wijst eveneens op het nauwer aanhalen van de economische banden binnen de familie. Daarom zou hij het weleens niet tot zelfstandig meester kunnen hebben gebracht.

Er blijft genoeg anoniem maakwerk uit de werkplaats over om eventueel aan Thonis Egbertsz toe te schrijven. Het is niet gesigneerd, maar wel vaak gedateerd of te dateren – allemaal tijdens zijn leven vóór 1554 – zoals een memorietafel met een Bewening Christi met de heiligen Sint Andries en Sint Christoffel en de portretten van Cornelis Roelofsz (omstr. 1490-1548)⁴⁸ en zijn vader Roel die lakenkoper⁴⁹ van omstreeks 1530 (afb. 7).⁵⁰ Het stuk bleef met zijn originele lijst bewaard waar men onderin de lijst nog de gaten kan zien, waarin de houten

48 De nakomelingen van Cornelis Roelofsz speelden als nieuwkomers een politieke rol onder de Mr. Hendrick Dirckisten 1538-1578 en na de alteratie als katholieke elite bij een aantal huiskerken, het Begijnhof en de statie 'de Papegaai' in de Kalverstraat als 'buurman' van Jacob Cornelisz.

49 Zie de bijlage.

50 Deze memorietafel van omstreeks 1530 uit de werkplaats van Jacob Cornelisz komt uit de kapel van het Sint Andrieshofje in de Jordaan. Het Sint Andrieshofje was gesticht volgens de laatste wil van Yeff Gerritsz (overl. 1614), olieslager, linnenlakenkoper en veehouder die in koeien handelde. (zie: J.Z. Kannegieter, 'Het Sint Andrieshofje', *Ons Amsterdam* 11 (1959) 372-376.) Tevergeefs was er in de omgeving van de stichter naar de identiteit van de voorgestelde mannen gezocht. De bouwheer van het hofje Gerrit Jansz Oly (1583-1630, generatie V

Afb. 8. Aanbidding der drie koningen met de portretten van Claes Hendricksz Basgen (1488-1563) en zijn dochter Maria Claes Basgen (1528-1594), paneel, 79.4 x 65.4 cm., met een later aangebracht zeventiende-eeuws wapen Basgen, werkplaats Jacob Cornelisz, omstr. 1545, veiling Sotheby New York 12 jan. 1995, verblijfplaats onbekend (Foto Kunsthistorisch Instituut Universiteit van Amsterdam).

pennen pasten, waarmee de verloren gegane predella met de namen van personen voor wie gebeden moest worden waren vastgemaakt.⁵¹ Het zal bij hun graf in de Nieuwe Kerk hebben gehangen. Als tweede voorbeeld wordt hier genoemd 'een bordt van de drie coningen daer haer vaders figuur instaeft' (afb. 8) van omstreeks 1545 met de portretten van burgemeester Claes Hendricksz Basgen (1488-1563) en zijn dochter Neel Claes Basgendr (1528-1594). De dochter was in die tijd bij de Oude Nonnen ingetreden, bij welk klooster zij later mater of priorin was, en vermaakte het genoemde werk in 1582 in haar testament.⁵² Een vergelijkbaar stuk uit de werkplaats van twee decennia eerder met een 'Geboorte Christi' uit 1526 (afb. 9)⁵³ werd vermoedelijk eveneens geschilderd wegens het vertrek van een oudste dochter bij haar intrede in een van de Amsterdamse kloosters der reguliere kanunnikessen. Ter linker zijde knielt haar vader met twee broers en links achter haar zien wij haar moeder met twee zusters, waarachter nog net een overleden zuster zichtbaar is. Voor haar knielt een nakomertje uit het gezin. Bij een ander drieluik met een 'Geboorte Christi' uit 1539 (afb. 10) knielt op het linker luik voor Johannes de Evangelist een vader met vijf zonen, van wie de oudste als re-

in de bijlage genoemd in de vorige noot) zou uiteindelijk de sleutel voor de oplossing leveren. Hij woonde namelijk aan de Nieuwendijk in 'Sint Andries' dat aan de voorouders van zijn moeder behoorde, terwijl Yeff Gerritsz familie aan zijn vaders kant was.

51 D. Meuwissen en I. Verslype, 'Praatjes rondom gaatjes. Materieel onderzoek naar lijsten en panelen van memorietafels in Museum Catharijneconvent te Utrecht', in: *Album Discipulorum J.R.J. van Asperen de Boer* (Zwolle 1997) 127-135.

52 S.A.C. Dudok van Heel, "Een bordt van de drie coningen daer haer vaders figuur in staet". Een vroeg portret van de familie Bas', *Maandblad Amstelodamum* 82 (1995) 97-105.

53 Paneel, 74 x 55 cm., 1526, veiling Brussel 14/15 dec. 1923. In 1971 in de kunsthandel te Barcelona.

Afb. 9. Geboorte Christi met onbekende familie, paneel, 75 x 55 cm., werkplaats Jacob Cornelisz, 1526, veiling Brussel 14/15 dec. 1923, verblijfplaats onbekend (Foto Kunsthistorisch Instituut Universiteit van Amsterdam).

gulier kanunnik⁵⁴ is te herkennen en er een in zijn doodshemd werd afgebeeld. Ter andere zijde vinden wij voor de Heilige Ursula(?) de moeder van de kinderen met vier dochters, van wie er een is overleden. Voor de identificatie van de gezinnen op deze panelen hebben wij geen hulp van aangebrachte familiewapens, maar zullen wij het moeten doen met de samenstelling van het gezin en de aanwijzing dat er geestelijken onder hen voorkomen.

Problematisch lijkt de betaling van het restant van het poortergeld van Thonis Egbertsz door de schilder Cornelis Thonisz in 1541.⁵⁵ Er staat niet bij sinds wanneer deze post open stond en evenmin wat de relatie tussen de beide personen was. In de regel was deze zo nauw, dat het niet nader hoefde te worden aangegeven. Van Eeghen betwijfelde of de genoemde Thonis Egbertsz identiek is met de man van Baerte Ghijsbertsdr, weduwe van Cornelis Jacobsz alias Cornelis Buys (IV).⁵⁶ Toch moeten wij er rekening mee houden dat Thonis Egbertsz inderdaad de man van Baerte Ghijsbertsdr was, en ook zijn eigen vader. Door het restant van het poortergeld van zijn vader te voldoen stelde hij zijn eigen poortrecht veilig. De poortersinschrijving van Cornelis Anthonisz vinden wij niet terug omdat het voor hem als zoon van een poorter gratis was en er toen nog geen poorterboeken werden bijgehouden. Wel staat de betaling van zijn vader in de stadsrekening van 1541 afge-rekend. Het poorterschap van Cornelis Anthonisz kan te maken hebben gehad met het privilege van de keizer van 1543 voor de uitgave van zijn vogelvlucht van Amsterdam in negen houtsneden.

Mogelijk had zijn vader wegens afwezigheid zijn poorter-

Afb. 10. Geboorte Christi met onbekende familie, paneel, maten onbekend, werkplaats Jacob Cornelisz 1539, verblijfplaats onbekend (Foto Kunsthis-torisch Instituut Universiteit van Amsterdam).

54 T. van Bueren, *Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen* (Utrecht 1999) 205-207 (cat.nr. 71: Vier reguliere kanunniken bij een open graf). N.B. Het Amsterdamse Reguliersklooster dat buiten de stad lag, was op 31 oktober 1532 uitgebrand en de kloosterlingen

waren daarop naar Heiloo getrokken.

55 SAA, Archief van Burgemeesters, Stadsrekeningen 1531-1805 (toegangsnr. 5014), inv.nr. 10 (1541), fol. 26v.

56 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 109.

schap verwoond en het recht moeten terugkopen, net als zijn neef Jeronimus Cornelisz (1521-1567, generatie IVa) in 1564 in Alkmaar. Het jaar 1541 is veelbetekenend omdat zijn zwager Dirck Jacobsz in datzelfde jaar voor het eerst in de Warmoesstraat werd vermeld. Het is niet ondenkbaar dat Thonis Egbertsz omstreeks 1535 zijn andere zwager Cornelis Buys (II) in Alkmaar enige tijd heeft geassisteerd, waardoor hij zijn Amsterdamse poorterrecht verwoonde. Door het vertrek van Dirck Jacobsz uit de werkplaats in de Kalverstraat zal hij naar Amsterdam kunnen zijn teruggekeerd en zijn poorterrecht hebben moeten terugkopen. Met het oog op het eventueel wegvallen van zijn bejaarde schoonmoeder moet het in 1541 voor hem belangrijk zijn geworden om zijn poorterrecht af te betalen om eventueel bij haar overlijden de werkplaats samen met zijn zoon Cornelis Anthonisz voort te kunnen zetten. Thonis Egbertsz nam in april 1554 twee rentebrieven voor zijn kinderen bij Baerte Ghijsbertsdr. Kwam het geld voor die aankoop uit de erfenis van hun halfbroer Cornelis Anthonisz die in de herfst van 1553 overleed?⁵⁷

'Het Lelick Aensight' en 'de Moriaen'

De werkplaats van Jacob Cornelisz in de Kalverstraat (nr. 62) heette in 1568 'het Lelick Aensight'.⁵⁸ De steeg tussen de huidige huisnummers 62 en 64 stond later bekend als het Lelyck Aengesigtsteegje, terwijl de steeg tussen de nummers 58 en 60 in de zeventiende eeuw de Swarte Moriaensteeg genoemd werd.⁵⁹ Daar de meeste stegen naar het huis of de eigenaar werden genoemd, ziet het er naar uit dat het hoekhuis (nr. 60) wel eens een moriaan als uithangteken heeft gehad.⁶⁰ Het is een aanwijzing dat het huis op de hoek van de Moriaensteeg (nr. 60) als 'de Moriaen' bekend heeft gestaan. De beide huisnamen van 'het Lelick Aensight' en 'de Moriaen' wijzen op mombakken of maskers van duivels voor de jaarlijkse Sacramentsprocessies, waarvan de aan de overkant gelegen kapel van de Heilige Stede het centrum was.⁶¹ In de *Roomsche Mysterieën* van Walich Syvertsz (1549-1606) kan men lezen dat daarbij 'de duyveltgens zijn schrickelijke toegemaect met overtreckselen daer leelijke schilderijen op staen, hebben een groot schrickelijke grijns voor 't aengesicht en de kinderen kryten seer als sy dese nickertgens sien aankomen'.⁶² Daarom ziet het er naar uit dat de werkplaats versieringen voor de jaarlijkse openbare plechtigheden en feesten verzorgde. Daarbij moeten wij ook denken aan de plechtige intochten van de graven van Holland. Zo schilderde Dirck Jacobsz in 1549 een portret van prins Philips voor zijn inhuldiging als graaf van Holland.⁶³ Jacob Cornelisz maakte bovendien veel ontwerpen voor borduursels op de liturgische kleding van de geestelijkheid.⁶⁴

Het monogram van de werkplaats van Jacob War

Als prentmaker signeerde Jacob Cornelisz vanaf 1507 met I(acob) een omgekeerde W(ar) v(an) A(msterdam) (zie afb. 5). Om die reden gaven de Duitse kunsthistorici hem de naam Jacob van Amsterdam. Die W was in navolging van Duitse prentmakers als Albrecht Dürer (AD) en later Lucas van Leyden (L). In tegenstelling tot genoemde prentmakers gebruikte hij vanaf 1507 een omgekeerde W. Daardoor was zijn monogram gecompliceerder dan dat van zijn collega's en is zijn achternaam voor de hedendaagse onderzoeker moeilijker herkenbaar. Vanaf 1523 vinden wij dit samengestelde monogram voor het eerst op een van zijn schilderijen, een triptiek in Kassel. Ook op een schilderij in het Mauritshuis 'Salome met het hoofd van Johannes de Doper' monogrammeerde hij op een banderol boven in het schilderij met 1524 I (merk een omgekeerde W en v) A (afb. 11), Iacob War van Amsterdam.⁶⁵ De signatuur op de banderol vertoont grote overeenkomst met die van Cornelis Buys op een paneel voorstellende 'De ontmoeting van Rebecca en Eliazar bij de bron' in een particuliere collectie: C (merk een omgekeerde W en v) B (afb. 12).⁶⁶ Dit schilderij wordt toegeschreven aan de Alkmaarse schilder Cornelis Cornelisz Buys (Cornelis Buys II).⁶⁷ Dit is vreemd. Moeten wij niet eerder denken aan de werkplaats van Jacob Cornelisz in Amsterdam, waar dit werk door zijn zoon Cornelis Jacobsz alias Cornelis Buys (IV) (omtr. 1490/1495-1532, generatie IIIb) – die in 1987 niet als Cornelis Buys bij de schrijfster bekend was – werd geschilderd? De overeenkomst in stijl van signeren is beter te begrijpen in de Amsterdamse werkplaats van vader en zoon, dan van een Alkmaarse neef en zijn Amsterdamse oom, tenzij de Alkmaarse neef Cornelis Buys (II) in de jaren twintig enige tijd in de werkplaats van Amsterdam werkzaam was. Broer Dirck Jacobsz (<1497-1567, generatie IIIc) bediende zich in 1529 op zijn eerste schuttersstuk eveneens van het monogram van de werk-

Afb. 11. (Links) Detail met monogram en merk Iacob van Amsterdam, 1524.

Afb. 12. (Onder) Detail monogram Cornelis Buys (IV).

57 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 124 (noot 51).

58 Zie bij generatie IIb,4b. Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 103-105.

59 J. Wagenaar, *Amsterdam in zyne opkomst etc.* (Amsterdam 1760) 53 D 5; J. ter Gouw, *Geschiedenis van Amsterdam V* (Amsterdam 1886) 110; *Amsterdamse burgerwijkenkaarten* (Amsterdam 1984), Wijk 25.

60 In 1586 hing daar 'het Orgeltje' uit en de schilder Frans Badens (overl. 1604) hing er na 1598 'de Apendans' uit (zie: SAA, Archief van de schepenen (hierna: Schepenen), kwijtscheldingsregisters (toegangsnr. 5062), inv.nr. 5 (oud inv.nr. 11), fol. 229, d.d. 1 april 1586; Ibidem, inv. nr. 11 (oud inv.nr. 21), fol. 117, d.d. 20 april 1598; Ibidem, inv.nr. 47 (oud inv.nr. 2C), fol. 6v, d.d. 7 mei 1655).

N.B. Frans Badens schilderde in 1608 in dit huis zijn schuttersstuk van de compagnie van Wijk VII onder kapitein Arent ten Grotenhuys

(1570-1615). Zie: Sabine Haag, Marcus Dekiert, Karl Schütz (eds.), *Goldenes Zeitalter. Holländische Gruppenporträts aus dem Amsterdams Historisch Museum* (München 2010) 44-45 (nr. 2).

61 Het waren moren die schrik moesten aanjagen, in dezelfde rol als later zwarte Piet bij de intocht van Sinterklaas.

62 R.B. Evenhuis, *Ook dat was Amsterdam I* (Amsterdam 1965) 14.

63 J. ter Gouw, *Geschiedenis van Amsterdam IV* (Amsterdam 1884) 334.

64 H.I.M. Defoer, 'Borduursels op laat-middeleeuwse kerkgewaden', in: *Schilderen met gouddraad en zijde. Kerkelijke borduurkunst 1475-1675* (Utrecht 1987) 51-82, 56-76.

65 Lammertse en Giltay, *Vroege Hollanders*, 206-208.

66 Ibidem, 151 (afb. 2).

67 De Vries, 'Cornelis Buys', 37-62, ald. 39.

Afb. 13. Detail monogram Dirck Jacobsz.

plaats van zijn vader geflankeerd door D en I (afb. 13), Dirck Jacobsz. Dit betekent dat het monogram van de omgekeerde W en v als merk voor de werkplaats van Jacob Cornelisz moet hebben gediend. Dirck Jacobsz gebruikte het nog in 1563.⁶⁸ Op het graf van Jan Cornelisz (1523-1578, generatie IVb) in de Oude Kerk (noordzijde 177) werd het monogram van zijn grootvader Jacob Cornelisz aangebracht.⁶⁹ Mogelijk was dit gedaan omdat het graf ook de laatste rustplaats van zijn oom Dirck Jacobsz was. Jan Cornelisz gebruikte noch War noch Buys als achternaam, net zomin als zijn oom Dirck Jacobsz.

Hetzelfde verschijnsel kan ook worden waargenomen in een tweede belangrijke Amsterdamse werkplaats tegenover de Oude Kerk aan het Oudekerksplein (nr. 62).⁷⁰ Daar werkte de uit Antwerpen naar de stad teruggehaalde Amsterdamse schilder Pieter Aertsz alias Lange Pier (1509-1575) met zijn zoons. Ook Pieter Aertsz had in 1563 zijn vervallen poorterschap moeten terugkopen. Hij merkte zijn werk met een op een drietand gelijkend merk en zijn monogram P en A, terwijl zijn zoons dezelfde drietand van hun eigen initialen voorzagen: P en P voor Pieter Pietersz (1540-1603) en A en P voor Aert Pietersz (1550-1612). Ook bij hen kwam het merk van de drietand op hun graf in de Oude Kerk (Buitenlandvaarderskapel 92 en 93) terecht.⁷¹

Het merk van Cornelis Buys in Alkmaar

Er is geen enkele reden om, zoals recent werd voorgesteld, de Alkmaarse schilders Cornelis Buys (I) (omstr. 1465/1470-1532, generatie IIa) en Cornelis Buys (II) (omstr. 1495/1500-1545, generatie IIIa) tot een persoon Cornelis Cornelisz Buys samen te voegen.⁷² Beiden hadden een eigen gezin. Wel kan de als schilder aangeduide Cornelis Buys (III) (1549-1577, generatie IVa,1) uit de kunsthistorische lexica worden verwijderd, omdat hij niet in die professie in de bronnen voorkomt en er geen werk van hem bekend is. Hij hoort een generatie lager in de stamboom thuis. Alle stukken over Cornelis Cornelisz Buys hebben betrekking op Cornelis Buys (II).⁷³ Op deze wijze kan men hem door zijn patronimicum Cornelisz van zijn vader Cornelis Buys (I) onderscheiden. Doordat Cornelis Buys (II) het auteur-

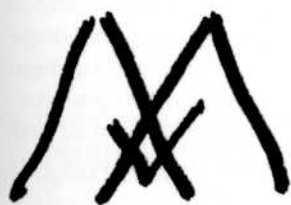
schap van het schilderij van 'De ontmoeting van Rebecca en Eliazar bij de bron', dat naast het merk uit de werkplaats van Jacob Cornelisz met de initialen C en B is gemonogrammeerd (zie afb. 12) kwijt raakt aan zijn neef Cornelis Jacobsz alias Cornelis Buys (IV) van Amsterdam, vervalt het argument dat de Alkmaarse werkplaats zich van het Amsterdamse monogram bediende. Daarom is er alle aanleiding

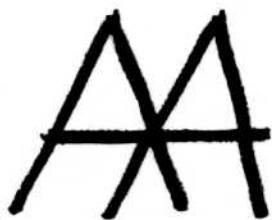
Afb. 14. Merk van de Meester van Alkmaar, 1504.

om het voorstel van Hoogewerff uit 1937 om 'De zeven werken van barmhartigheid' uit 1504 van de Meester van Alkmaar aan Cornelis Buys (I) toe te schrijven, niet langer af te wijzen op grond van het afwijkende merk (afb. 14) op het eerste paneel van 'Het spijzigen van de hongerigen'.⁷⁴ Bestudering van Amsterdamse schepenzegels⁷⁵ en merken op graven in de Oude en de Nieuwe Kerk heeft duidelijk gemaakt dat families generaties lang dezelfde merken met kleine variaties ter onderscheiding van elkaar gebruikten. Merken bleven de hele zestiende eeuw in Holland gangbaar. Vooral in kleinere plaatsen bleef dit gebruik tot het einde van de Republiek in zwang.⁷⁶

Wij kennen het merk van Cornelis Buys (I) niet, maar het graf van Cornelis Buys (III) (1549-1577) in de Noordergang E 29 en Noorderkapel C 55 van de Sint Laurenskerk te Alkmaar was voorzien van de initialen C I B – Cornelis Ieronimusz Buys – en een samengesteld merk, waarvan de kern (afb. 15b) heel veel gemeen heeft met het merk op het schildje van 1504 (zie afb. 14). De grafzerk bleef niet bewaard, maar wij kennen meerdere slordige aftekeningen uit de Alkmaarse grafboeken (afb. 16 en afb. 17).⁷⁷ De basis voor het merk was een omgekeerde W met een dwarsbalk (zie afb. 15b). Doordat het merk van de Meester van Alkmaar uit 1504 (zie afb. 14) en het merk op de zerk van Cornelis Buys (III) (zie afb. 16 en afb. 17) beide varianten van deze omgekeerde W met dwarsbalk zijn (zie afb. 15b), kunnen wij vaststellen dat de Meester van Alkmaar tot de Alkmaarse familie behoorde en hoogstwaarschijnlijk identiek is met Cornelis Buys (I). Dit merk van de omgekeerde W met dwarsbalk lijkt eveneens ten grondslag te hebben gelegen aan het monogram van Jacob Cornelisz in Amsterdam. Daardoor werd zijn monogram een aangepaste versie van het merk van zijn familie.

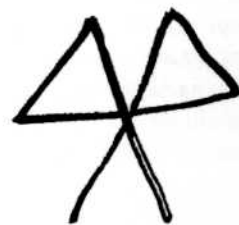
Afb. 15a. Merk Jacob Cornelisz.

Afb. 15b. Basismerk familie.

Afb. 15c. Merk meester van Alkmaar, 1504.

Afb. 15d. Merk graf Cornelis Ieronimusz Buys.

68 Middelkoop, *Oude Meesters*, 67 (afb.) en 219 (SA 7342).

69 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 100.

70 S.A.C. Dudok van Heel, 'Enkele adressen van zestiende-eeuwse kunstschilders' *Maandblad Amstelodamum* 74 (1987) 1-7, ald. 7.

71 H. Janse, *De Oude kerk te Amsterdam. Bouwgeschiedenis en restauratie* (Zwolle 2004) 344 en afb. 645.

72 Miedema, *Netherlandish and German painters*, II, 290-291.

73 Zie noot 30.

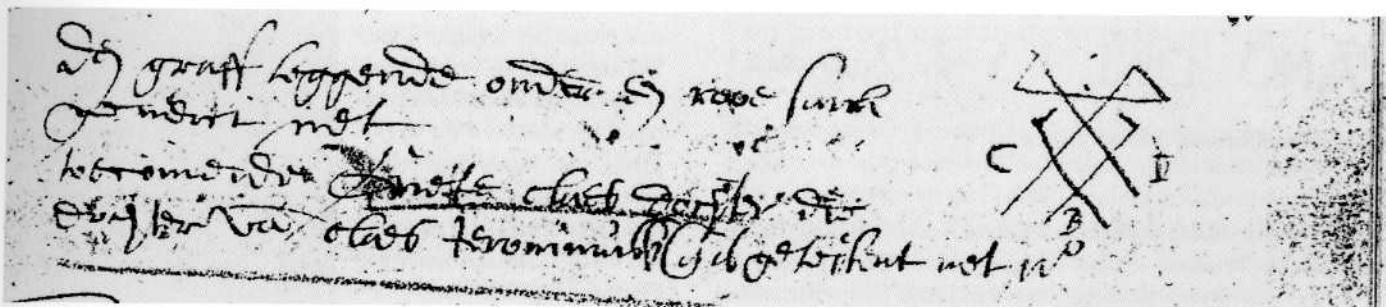
74 Hoogewerff, *Noord-Nederlandsche schilderkunst*, III, 346-352.

75 E.A. van Beresteyn, 'De zegels van de magistraten van Amsterdam getekend door J. Colijn ± 1672 en uitgegeven door Mr. P.A. van

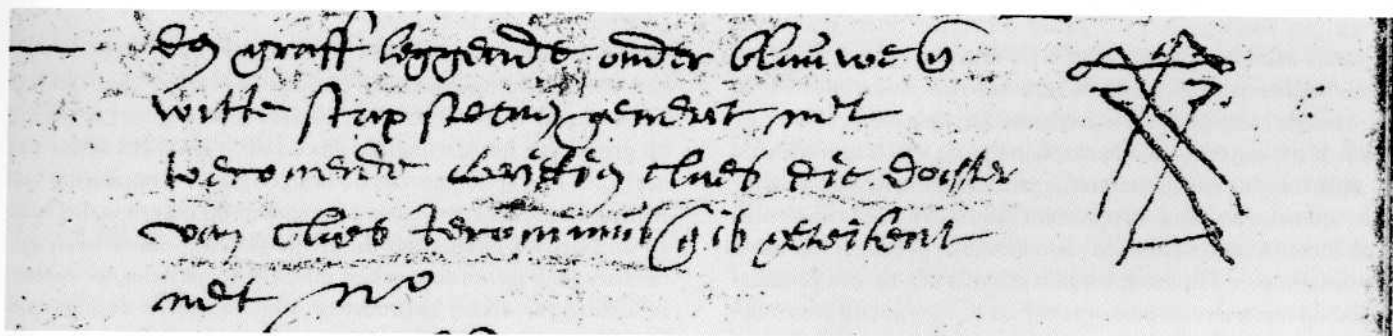
den Brandeler in 1890', *Jaarboek CBG* 2 (1948) 49-96. Bijvoorbeeld: 1419 Dirck Berdezoen, merk 207; 1442 Goesen Dirxsoen [Bardens], merk 200; 1452 Symon Dirks [Bardens], merk 206; 1473 Dirk Symon Bairdens, merk 201; en 1481 Gheryt Symon Baerdens, merk 202. De volgende generaties zegelden met een wapen: 1534 Egbert Gerbrants, merk 127; 1537 mr. Cornelis Gerbrandsz, merk 129; 1545 Pieter Gerbrandz, merk 130; 1555 Pieter Pietersz, merk 41; en 1565 Gerbrand Egbertsz, merk 131.

76 W.J. van den Berg, *Historisch kadaster van Egmond aan Zee 1619-1838* (Utrecht 1988) XII, XL, 699, 707-708.

77 DTB Alkmaar inv.nr. 55, fol. 30v en 40.

Afb. 16. Merk op de zerk van Cornelis Buys (III), zoals afgetekend in de Alkmaarse grafboeken (DTB, inv.nr. 55, Sint Laurenskerk, Noorderkapel C 55). De tekst in het grafboek luidt: 'Een graff leggende onder ene rooe sarck gemerct met ... toecomende Griete Claesdochter, die dochter vande Claes Jeronimuss ende is geteikent met no'.

Afb. 17. Merk op de zerk van Cornelis Buys (III), zoals afgetekend in de Alkmaarse grafboeken (DTB, inv.nr. 55, Sint Laurenskerk, Noordergang E 29). De tekst in het grafboek luidt: 'Een graff leggende onder blauwe ende witte stapsteen, gemerct met ... toecomende Grietien Claes die dochter van Claes Jeronimuss ende is geteikent met no'.

Het begin in Alkmaar

'De zeven werken van Barmhartigheid' zullen voor veel markt-gangers en inwoners van Alkmaar een allereerste kennismaking met lokale religieuze kunst zijn geweest. Voor de moderne kunsthistoricus is het echter gewoon ambachtelijk maakwerk uit een productiewerkplaats. Bij de tentoonstelling *Vroege Hollanders* in 2008 in Rotterdam was er om die reden geen hoofdstuk over Alkmaar als artistiek centrum in de catalogus opgenomen en werd de Meester van Alkmaar onder Haarlem behandeld.⁷⁸ In 1514 telde Alkmaar 4179 inwoners en in 1519 stonden er in de 'Discriptie der poirteren ende inwoonderen' 1477 huizen. Daarin komt Alkmaars eerste schilder Cornelis Buys (I) in 1519 zonder beroepsaanduiding met een eigen huis voor.⁷⁹ Dit huis kan door de lopende onderzoeken van Willem van den Berg in zijn *Historisch Kadaster van Alkmaar* vlak bij het stadhuis in de voorname Langestraat (nr. 89-91) worden gelokaliseerd.⁸⁰ Daar was hij de buurman (nr. 87) van de schrijnwerker Bartholomeus Thomasz (<1492-1556, zie bij generatie IIIa) die vermoedelijk zijn zwager was. Beiden werkten in 1516 voor de erven van Claes Corf (overl. 1506) aan de Corfkapel van de Sint Laurenskerk, waarvoor Cornelis Buys wapens in het gewelf schilderde⁸¹ en Bartholomeus Thomasz de banken leverde.⁸² Iets later vinden wij hen samen terug bij de abdij van Egmond, waarvoor Cornelis Buys in 1524 een altaar-

stuk voor het Maria-altaar maakte en Bartholomeus Thomasz in 1526 koorbanken leverde.⁸³ De abdij van Egmond is verdwenen en de Corfkapel werd bij de reformatie ontruimd. Alleen het reusachtige raam van de kapel met daarin onder andere de portretten en wapens van Claes Corf met zoon en schoonzoons en zijn vrouw met haar dochters, waarvoor in 1516 aan Foy Jacobsz in Leiden 275 gulden en 14 stuivers was betaald, bleef ter plaatse en was daar in 1688 nog gezien, maar is thans verdwenen.⁸⁴ Groot was de opwinding in de jaren negentig van de negentiende eeuw toen de beelden uit de kapel in een kist op het Provenhuis van Zessen werden teruggevonden, maar nog groter was de teleurstelling over de primitieve uitvoering van de heiligen.⁸⁵ Wanneer de kwaliteit van de uitrusting van de kapel van een van de meest vermogende Alkmaarders het artistiek niveau van de stad weergeeft, dan was er weinig plaats voor meerdere concurrerende schilderswerkplaatsen en kon een enkele productiewerkplaats ruimschoots de stad en omgeving voorzien. Grote lokale opdrachten werden toen aan meesters van elders uitbesteed, zoals aan Jacob Cornelisz uit Amsterdam voor het plafond van de Sint Laurenskerk in de jaren tien en aan Maerten van Heemskerck uit Haarlem rond 1540 voor het hoogaltaar van de kerk.

78 J.P. Filedt Kok, 'Meester van Alkmaar. Werkzaam in Haarlem en Alkmaar 1490-1510', in: Lammense en Giltay, *Vroege Hollanders*, 150-156.

79 Stadsarchief Alkmaar, inv.nr. 326, fol. 20.

80 *Historisch kadaster Alkmaar. Eigenaars en huurders van huizen en land binnen de historische binnenstad van Alkmaar over de periode 1700-1910* (Alkmaar 1998). Uitgave van de Stichting Historisch kadaster Alkmaar i.s.m. het Regionaal Archief.

81 P.C. Bloys van Treslong Prins en J. Belonje, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Holland* 1 (1928) 20, 24.

82 C.W. Bruinvis, 'De bouw en versiering der St. Laurens of Grootte kerk te Alkmaar', *Bijdragen van het Bisdom Haarlem* 28 (1904) 192-236, ald. 209.

83 Bruyn, 'Abdij Egmond', 161-166.

84 P.J. Glasz, 'Voormalige glasschilderingen, zoo te Alkmaar als elders geschonken', *Oud-Holland* 26 (1908) 69-90, ald. 79.

85 J. Vis, 'Tot meerdere eer en glorie van God. Kunst en muziek in en om de kerk', in: D. Aten, J. Drewes, J. Kila en H. de Raad (red.), *Geschiedenis van Alkmaar* (Zwolle 2007) 169-185, ald. 170-171.

Parenteel

In de hiernavolgende parenteel is geen sprake van familienamen. Wel zien wij meerdere springnamen die opkomen en verdwijnen. Zij zijn in de parenteel cursief gedrukt. Bovendien zijn de namen van de schilders vet gedrukt. Naast de springnamen is er sprake van louter patronimica. Ook bij de dragers van de springnamen komen deze voor. De varianten daarvan werden in de parenteel opgenomen met de jaren waarin deze werden aangetroffen. De slechte gewoonte van genealogen om bijvoorbeeld Jacob Dircksz alias Jacob War (generatie IVc) samen te trekken tot Jacob Dircksz War heeft hier niet plaatsgevonden, omdat deze variant niet is gedocumenteerd. Bovendien was deze fictieve Jacob Dirckz War geen zoon van een vader die gedocumenteerd is als Dirck War. Men zou de zoon hooguit als Jacob War Dircksz kunnen opnemen, maar daarvan werd door mij om principiële redenen afgezien omdat ook deze variant niet in de stukken werd teruggevonden. Bij onderzoek in de zestiende eeuw zal men zich eerst moeten documenteren door alle varianten apart op te nemen om te zien welke patronen daar achter schuilen. Bijvoorbeeld bij Ghijsbert Cornelisz alias Ghijsbert Cornelisz Buys (1549, 1562) alias Ghijsbert Buys Cornelisz (1550) (generatie IIIa, 1) is de laatste variant genealogisch gezien onjuist, tenzij hier een aanzet tot een familienaam was bedoeld. In dat geval is het hier wegens kinderloosheid bij een aanzet gebleven. Het is ook mogelijk dat het de notaris was die bij dit testament de variant opmaakte en deze niet van de testateur kwam. De akte is niet ondertekend. Het geval van Cornelis Buys (V) alias Cornelis Jansz Buys (1563-1606, generatie IVb, 3), die met de laatste variant zijn ondertrouwakte in 1603 ondertekende, kan eveneens een aanzet tot familienaam zijn geweest, maar ook hij overleed een paar jaar later kinderloos. Als laatste voorbeeld: de oudste zoon van Jacob War, die naar zijn grootvader Dirck Jacobsz werd vernoemd, treffen wij slechts een keer als Dirck War aan in een belastingkohier als opvolger van zijn vader (generatie IVc,1). In de zeventiende eeuw beland, treffen wij de nakomelingen slechts met patronimica aan en zijn de springnamen niet tot familienamen geworden en totaal verdwenen.

I. CORNELIS [BUYS],⁸⁶ tr. N.N. [JACOB WAR]dr.

Uit dit huwelijk:

1. CORNELIS BUYS (I), volgt IIa.
2. JACOB WAR (I), volgt IIb.
3. N.N. [CORNELISDR], geb. Oostzaan omstr. 1465, overl. Amsterdam, tr. PIETER GERYTSZ VAN ALCMAER, geb. [Alkmaar], woonde (eigenaar tot omstr. 1530) aan de Korte Nieuwendijk te Amsterdam bij de Haarlemmerpoort,

86 In deze parenteel zijn interpretaties die niet door een bron worden ondersteund weergegeven tussen vierkante haken.

87 Griet Dircksd'r van Wormer, geb. [Amsterdam], overl. na 28 febr. 1531, dr. van [Dirck van Wormer].

88 SAA, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 775 (deel '4'), fol. 159, d.d. 28 febr. 1531.

89 J.E.A. Boomgaard, *Misdaad en straf in Amsterdam. Een onderzoek naar de strafrechtpleging van de Amsterdamse schepenbank 1490-1552* (Zwolle 1992) 253.

90 SAA, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 775 (deel '4'), fol. 159, d.d. 28 febr. 1531, akte ingeschreven tussen akten van 15 juli en 6 sept. 1536; SAA, Weeskamer, 'Register van diversche memorien ende extra-ordinaris saecken'. Registers van besluiten betreffende boedelscheidingen, borgstellingen, verkopeningen van onroerend goed, renvoeien, uitkoop, alsmede afschriften van akten en brieven, inv.nr. 886, fol. 22v, d.d. 28 febr. 1531; Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz', 109-110.

91 Levensjaren: 1495-1562.

92 Overl. 1506.

overl. Amsterdam omstr. 1530, zn. van Geryt N.N., hij tr. ze [Amsterdam] Griet Dircksd'r van Wormer.⁸⁷

Uit dit huwelijk:⁸⁸

JAN SMEETS, geb. [Amsterdam] omstr. 1480, wegens het drinken van bier buiten de stad veroordeeld tot een boete van een pond en een bedevaart naar 's-Gravezande (volbracht op 31 juli) 1501,⁸⁹ eigenaar van De Rode Leeuw aan de Dam op de hoek van de Rode Leeuwsteeg (Kromme Elleboogsteeg), genoemd eigendom bij executie verkocht 22 jan. 1511, overl. (buitenland) vóór 28 febr. 1531.

Tot zijn erfdeel behoorde land te Wormer. Er waren twee staken erfgenamen van Jan Smeets: in Alkmaar, van wie Neel Cornelisdr, Cornelis Buys en Geert Cornelisdr vanaf 11 sept. 1532 op de weeskamer compareerden, en in Amsterdam, van wie Michiel Brughman op 23 nov. 1538 en Cornelis Thonisz op 12 april 1539 de uitkoop van hun familie in Alkmaar regelden.⁹⁰

IIa. CORNELIS BUYS (I), geb. Oostzaan omstr. 1465-1470, volgens Buchelius (1585/1590) 'egregius ejus temporis Alcmari pictor' (in zijn tijd een voortreffelijk Alkmaars schilder) en volgens Van Mander (1604) 'een fraey schilder', leermeester van Jan van Scorel⁹¹ omstr. 1509-omstr. 1512, uitbetaald door de erven van Claes Corf⁹² voor een Boshuysenwapen in het gewelf van de Corfkapel (Noorderkapel D) in de Sint Laurenskerk te Alkmaar en ontvanger van 38 gulden voor een Kerstnacht voor de kapel in de Sint Jacobkerk te Den Haag 1516,⁹³ ontvanger van 110 gulden voor een altaarstuk 'tabula sanctarum virginum' in de Mariakapel van de abdij van Egmond 1524,⁹⁴ woonde in 1519 (eigenaar) bij het stadhuis in de Langestraat te Alkmaar (nr. 89-91), overl. Alkmaar vóór 11 sept. 1532,⁹⁵ tr. N.N. [Thomas Bartholomeuszdr].

Uit dit huwelijk:

1. CORNELIS BUYS (II), volgt IIIa.
2. NEEL CORNELISDR, geb. [Alkmaar], inde op 11 sept. 1532, 28 juni 1533 en 12 april 1539 bij de weeskamer te Amsterdam voor zichzelf en haar broer en zuster uit de erfenis van Jan Smeets in totaal 150 gulden, verklaarde in 1539 dat de verkoop van het land uit de erfenis te Wormer 217 gulden en 4 stuivers had opgebracht, overl. [Alkmaar], tr. Alkmaar vóór 23 nov. 1538 SUYER JANSZ, ketelboeter, bezat in 1532 en 1534 een vermogen van resp. 250 en 300 gulden, woonde in 1532 en 1534 in de Boterstraat en in 1539 in de Papestraat naast de jonge Doelen.
3. GEERTE CORNELISDR, geb. [Alkmaar], vermeld te Amsterdam (23 nov. 1538).

IIIa. CORNELIS BUYS (II) alias CORNELIS CORNELISZ BUYS (1521, 1530, 1540) alias CORNELIS BUYS CORNELISZ (1546), geb. Alkmaar 1495-1500, meester schilder 1521, leermeester 1522 van Hendrick Ariaensz,⁹⁶ stoffeerde (polychromeerde)

93 *Bijdragen van het Bisdom Haarlem* 28 (1904) 209-214, ald. 213.

94 Bruyn, 'Abdij Egmond', 158.

95 Zijn dochter Neel Cornelisdr haalde op 11 sept. 1632 voor het eerst gelden op uit de erfenis van Jan Smeets (generatie I,3-kind) zonder dat er werd vermeld dat zij namens haar vader compareerde. Het begraafregister van Alkmaar begint in 1540.

96 Hendrick Ariaensz, geb. Alkmaar, minderjarig (1521), leerling van Cornelis Buys (II) (1522), schilder (1534), bezat in 1532, 1534 en 1542 resp. een vermogen van 700, 800 en 1600 gulden, kerkmeester 1562, 1563, 1564, 1565, 1566, 1567, 1569, 1570, hoofdman 1552, regent van het Onze Lieve Vrouwe- of Mannengasthuis 1561, woonde (eigenaar 1534-1553) in de Langestraat (nr. 58 westzijde), woonde (eigenaar <1553-1565) ald. (nr. 53), begr. Alkmaar (Sint Laurenskerk) 27 sept. 1570. Zie: Archief van de Weeskamer Alkmaar, 12e inbrengregister, fol. 128-129, d.d. 10 dec. 1521, betreffende moeders inbreng. Er is niets over zijn schilderswerkzaamheden bekend. In 1532/1533 woonde hij bij de glazenmaker Cornelis Dircksz op nr. 58, welk huis later (door huwelijk?) zijn eigendom werd. Mogelijk was hij daar glasschilder.

omstr. 1541 het Sint Laurensaltaar van Maerten van Heemskerck,⁹⁷ ontvanger van drie gulden voor het schilderen en stofferen van vijf houten kronen op het stadhuis 30 mei 1544,⁹⁸ bezat in 1532, 1534 en 1542 een vermogen van resp. 800, 725 en 1200 gulden, woonde (eigenaar) in de Langestraat te Alkmaar (nr. 89-91), voor de helft eigenaar van land onder Egmond-Binnen en Heiloo, waarvan de andere helft toekwam aan Bartholomeus Thomasz, kistenmaker, begr. Alkmaar (Sint Laurenskerk) herfst 1545, tr. Alkmaar vóór 24 maart 1521 KATRIJN GHIJSBERTSDR, geb. Alkmaar, weeskind vóór 1517, begr. Alkmaar (Sint Laurenskerk) (zomer) 1545, dr. van [Ghijsbert] N.N.

Aantekening: BARTHOLOMEUS THOMASZ (zn. van Thomas Bartholomeusz⁹⁹), geb. vóór 1492,¹⁰⁰ kistenmaker, leverancier van banken voor de Corfkapel van de Sint Laurenskerk te Alkmaar 1516,¹⁰¹ ontvanger van 95 gulden en 12 stuivers voor koorbanken aan de abdij van Egmond 4 dec. 1526,¹⁰² schepen 1538, 1541, 1543, 1547, 1550 en 1554, raad -1556 en burgemeester 1552, 1553 te Alkmaar, kerkmeester ald. 1534, 1540, 1542, 1546, 1548 en 1551, lid van het Papengilde ald. 1539,¹⁰³ leenman van de grafelijkheid van Holland 1545-1551, beleend met een Egmonds leen onder Heiloo 1534, bezat in 1532 een vermogen van 2400 gulden, woonde in 1519 (eigenaar) in de Langestraat (nr. 87)¹⁰⁴ en in 1532 (eigenaar 1477-1729) ald. (nr. 86-88),¹⁰⁵ begr. Alkmaar (Sint Laurenskerk) 1556 (vigile), tr. Griet Symonsdr.¹⁰⁶ Uit dit huwelijk:

- a. THOMAS BARTHOLOMEUSZ, geb. Alkmaar, [kistenmaker], schepen 1557, 1560, 1568, 1570 en 1571, en raad omstr. 1557 (bedankt) ald., in juli 1569 uitbetaald voor herstelwerkzaamheden van de vernielingen door de beeldenstormers aangericht in de kerk en het klooster van de minderbroeders,¹⁰⁷ rentmeester van het Provenhuis 'Paling en Van Foreest' 1578-1585, begr. Alkmaar (Grote Kerk) 1 sept. 1594. Heeft nakomelingen met de naam Sammer.
- b. SYMON BARTHOLOMEUSZ, geb. Alkmaar, kistenmaker, begr. Alkmaar (Sint Laurenskerk) 1559. Heeft nakomelingen.

Uit dit huwelijk:¹⁰⁸

1. GHIJSBERT CORNELISZ (1546) alias GHIJSBERT CORNELISZ BUYS (1549, 1562) alias GHIJSBERT BUYS CORNELISZ (testament 1550), geb. Alkmaar in of vóór 1519, meester-schilder 1550, regent van het weeshuis te Alkmaar 1564, één van de dertien indieners van het request aan Hendrik van Brederode waarin werd verzocht om een kerkgebouw voor de protestantse eredienst 2 sept. 1566,¹⁰⁹ verbannen door de Raad van Beroerten 31 mei 1568 (meester Ghijsbert Cornelisz, de schilder), woonde (eigenaar 1546-

>1553) in de Langestraat te Alkmaar (nr. 89-91) en (huurder, van Thomas Bartholomeusz -1561) in de Boterstraat ald. (nr. 16), overl. na mei 1568, tr. 1e in of vóór 1550 ELISABET PIETERSDR, begr. Alkmaar (Grote Kerk) 1567, dr. van Pieter N.N.; tr. 2e Alkmaar kort vóór 31 dec. 1567 AEF JANSR, overl. Alkmaar vóór 15 juli 1573, dr. van Jan [Jacobsz en Geerte Nannendr]¹¹⁰ en wed. van 1e Cornelis Aelbertsz Oesten, chirurgijn, en 2e Adriaen Ariaensz.¹¹¹

2. LYSBET CORNELISDR, geb. Alkmaar, minderjarig (3 maart 1546), begr. Alkmaar (Grote Kerk) 1574,¹¹² tr. Alkmaar kort vóór febr. 1547 POUWELS PIETERSZ, kistenmaker, woonde (eigenaar -1552) aan de Appelmarkt (=Luttik Oudorp nr. 103-105), begr. Alkmaar (Grote Kerk) 18 sept. 1575, zn. van Pieter Harmansz, timmerman, woonde (eigenaar) aan de Appelmarkt, en Maritje Pouwelsdr.
3. JERONIMUS CORNELISZ, volgt IVa.

IVa. JERONIMUS CORNELISZ (1546) alias JERONIMUS CORNELISZ BUYS (1564), geb. Alkmaar omstr. 1521, meester-schilder 1549 en beeldhouwer 1566, woonde (eigenaar-1549) in de Langestraat te Alkmaar (nr. 75-77), vertrok vanuit Alkmaar [naar Haarlem], poorter te Alkmaar 4 mei 1564, aanwezig bij de vernielingen in de Minderbroederskerk 2 sept. 1566,¹¹³ overl. Alkmaar na 22 jan. 1567, tr. 1e Alkmaar 1547/1548 AERIAENTJE ADRIAENSDR, geb. Alkmaar vóór 17 juli 1528,¹¹⁴ overl. Alkmaar vóór 8 nov. 1549, dr. van Adriaen N.N. en Lysbet Doeden;¹¹⁵ tr. 2e omstr. 1549 N.N.

Uit het eerste huwelijk:¹¹⁶

1. CORNELIS BUYS (III) (1549) alias CORNELIS JERONIMUSZ (1577), geb. Alkmaar omstr. 1548 (vóór nov. 1549), woonde (eigenaar -1576 voor ¼) in de Koorstraat te Alkmaar op de hoek van de Laet (nr. 41-43), begr. Alkmaar (Grote Kerk, Noorderkapel C 55, onder een zerk met de initialen C I B en een merk) (zie afb. 16) 1577, tr. GRIETE GERRITSDR, geb. Alkmaar, woonde als weduwe in de Langestraat ald. (1576), begr. Alkmaar (Grote Kerk, Noorderkapel C 55) 11 sept. 1601, dr. van Gerrijt Jansz, snijder en poorter te Alkmaar, en Dieuwier Wijnantsdr, zij hertr. Alkmaar vóór 25 jan. 1578 Cornelis Vreerixz Amsterdammertgen alias Cornelis Vreerixz,¹¹⁷ zij tr. 3e Alkmaar (Grote Kerk) 3 juni 1601 Jan Willemsz.¹¹⁸

97 De Vries, 'Cornelis Buys', 39, 62 (bijlage II).

98 *Oud-Holland* 37 (1919) 191.

99 Woonde in 1477 en 1519 (eigenaar) in de Langestraat (nr. 86-88).

100 Stadsarchief Alkmaar, inv.nr. 2075, Wapenschouw d.d. 18 febr. 1552, Wijk A, 14e perceel, Langestraat noordzijde: Thomas Bartolomies (doorgehaald Bartholomies Thonisz, als boven de zestig jaar vrij van dienstplicht).

101 *Bijdragen Bisdom Haarlem*, 209.

102 Bruyn, 'Abdij Egmond', 161-166. Hij leverde nog in 1533 aan de abdij.

103 H.E. van Gelder, 'Nog iets over het Papengilde te Alkmaar', *Bijdragen van het Bisdom Haarlem* 29 (1905) 262-271, 266.

104 Later 'de Samson' geheten.

105 Stadsarchief Alkmaar, Oud-rechterlijk archief, inv.nr. 169, fol. 216v-217, d.d. 13 aug. 1729 (transport door Margaretha van Honthorst wed. van Pieter van Borselen, als erfgenaam van Theodorus van Honthorst).

106 Archief Weeskamer Alkmaar, 12e inbrengregister, fol. 153-154, d.d. 14 april 1523, betreffende de inbreng voor Katrijn, dochter van Cornelis Symonsz z.g., door de moeder Wendelmoet Claesdr met haar man Claes Jansz Scryver. Opvoeding Katrijn tot haar vijftiende jaar. Present Griet Symonsdr en Bartholomeus Thomasz, kistenmaker. N.B.: Griet Symonsdr: [begr. Alkmaar (Sint Laurenskerk) 1571].

107 G.N.M. Vis, *Jan Arentsz de Mandenmaker van Alkmaar, voorman van de Hollandse reformatie* (Hilversum 1992) 77.

108 Archief Weeskamer Alkmaar, 13e inbrengregister, fol. 89v, d.d. 3 maart 1546.

109 Vis, *Jan Arentsz*, 126-129.

110 Archief Weeskamer Alkmaar, 12e inbrengregister, fol. 171v, d.d. 17 febr. 1525.

111 Archief Weeskamer Alkmaar, 14e inbrengregister, fol. 142, d.d. 31 dec. 1567.

112 Notarieel archief Alkmaar, inv.nr. 3, fol. 66v-68, d.d. 11 juni 1559 (Testament van Lysbet Cornelisz: Donatie inter vivos aan Ghijsbert en Jeronimus Cornelisz elk de helft van een losrentebrief van 12 Carolusgulden per jaar en de kinderen van Jeronimus Cornelisz 50 Carolusgulden uit een kustingbrief. Aan de huizittenarmen haar beste riem en beste coralen vijftig, haar beste tabbaard aan haar zusterling Anna Jacobsdr te Amsterdam (generatie IIb,4) en een legaat aan de kinderen van Jeronimus, i.p.v. hun vader. Haar man is erfgenaam).

113 Vis, *Jan Arentsz*, 72.

114 Archief Weeskamer Alkmaar, 12e inbrengregister 12, fol. 204v, d.d. 17 juli 1528. Voldaan op 18 juni 1550 aan Jeronimus Cornelisz, weduwnaar van Aeriaentje Aeriaensdr (op een uit register verdwenen niet gespecificeerde notitie).

115 Zij hertr. 1528 Jan Baertsz, schout van Ursem, en woonde in 1532 (eigenaar) in de Koorstraat te Alkmaar (nr. 57).

116 Archief Weeskamer Alkmaar, 13e inbrengregister, fol. 116v-117, 198-200, 246, d.d. 8 nov. 1549.

117 Cornelis Vreerixz, van Amsterdam, biersteker en bakker te Alkmaar, poorter ald. 30 juli 1578, woonde (eigenaar 1582-1601) op Ritsevoort bij de Kennemerpoort ald., begr. Alkmaar (Grote Kerk) 31 okt. 1600, wedr. van Anna Jans (Archief Weeskamer Alkmaar, 14e inbrengregister, fol. 460-461, d.d. 25 jan. 1578).

118 Jan Willemsz, geb. Amsterdam, poorter te Alkmaar 1577, wagen-

Uit het tweede huwelijk:

2. **CLAES JERONIMUSZ**, woonde (eigenaar -1583) in de Koorstraat op de hoek van de Laet (nr. 41-43), testeerde 1 febr. 1591,¹¹⁹ begr. Alkmaar (Grote Kerk, Noorderkapel C 55) 9 jan. 1593, tr. **MARITJE JORISDR**, geb. Amsterdam, testeerde te Alkmaar 30 jan. 1591, begr. Alkmaar (Grote Kerk, Noorderkapel C 55) 21 aug. 1614, dr. van **Joris Bouwen** en **Griet Jansdr**, zij hertr. Alkmaar vóór dec. 1595 **Willem Crispiaensz.**¹²⁰

Uit dit huwelijk:¹²¹

GRIET CLAESDR, geb. Alkmaar kort na 30 jan. 1591, begr. Alkmaar (Grote Kerk, Noorderkapel C 55) 9 aug. 1651 (beluid), tr. Alkmaar (gerecht) **CLAES WYBRANTSZ GROENVELT**, geb. Alkmaar, zijdelakenkramer ald. 1628, woonde (eigenaar 1610-1659) aan de Mient ald. in 'de Rosenobel' (nr. 16), begr. Alkmaar (Grote Kerk, Noorderkapel C 55) 3 mei 1634 (beluid), zn. van **Wijbrant Pietersz**, grootschipper en poorter 1574 te Alkmaar, en **Guerte Adriaensdr Schermer**. Hieruit nakomelingen te Alkmaar en Haarlem.

I**lb. JACOB WAR** (I) (1507) **ALIAS JACOB CORNELISZ** (1500) (afb. 1), geb. Oostzaan omstr. 1465-1470, schilder (1500) en houtgraveur (1507), ontwerper van glas-in-loodramen en borduurwerken te Amsterdam, leermeester van **Jan van Scorel** als discipel 1512, werkte aan een retabel voor het kruisaltaar van de abdij van Egmond 1526-1528, ontving daarvoor 225 gulden en ontvanger van 100 gulden in presentie van [zijn zoon] **Cornelis Buys** 9 mei 1528, woonde (eigenaar <1500-1664) in de Kalverstraat (nr. 62), in 1568 in 'het Lelick Aensight' en in 1520 op nr. 60¹²²-[1532], overl. Amsterdam vóór 18 okt. 1533 ('is in grooten ouderdom gestorven'),¹²³ tr. Amsterdam **ANNA**,¹²⁴ geb. Amsterdam, overl. tussen 4 dec. 1546 en 22 april 1551 [vermoedelijk in 1551].

Uit dit huwelijk:

1. **N.N. JACOB CORNELISZSDR**, geb. Amsterdam omstr. 1485, tr. **THONIS EGBERTSZ**, [medewerker van de werkplaats van **Jacob Cornelisz** te Amsterdam,] poorter ald. 1541, overl. in of na april 1554, hij hertr. Amsterdam voor

maker, wienemaker (1601), woonde (eigenaar) op Ritsevoort, begr. Alkmaar (Grote Kerk) 7 dec. 1606, wedr. van **N.N.**, hij tr. 3e Alkmaar (Grote Kerk) 12 mei 1602 **IM LAURIS**, wed. van **Aelbert Dircksz** van Rietwijk.

119 Notarieel archief Alkmaar, inv.nr. 5, fol. 60, d.d. 1 febr. 1591 (Testament van **Claes Jeronimusz**: zonder kinderen, erfgenaam zijn tante **Lijsbet Arisdr** (overl. voor 24 okt. 1601) te Haarlem, of haar zoon **Mr. Hendrick Claesz** 100 gulden).

120 **Willem Crispiaensz**, geb. Krommenie, schoenmaker te Alkmaar 1593, poorter ald. 25 jan. 1593, linnenlakenkoper ald. 1595, woonde (eigenaar 1595-1619) aan de Mient in 'de Koninginne van Engeland' alias 'de Koningin Elisabeth' (nr. 14), begr. Alkmaar (Grote Kerk, Noorderkapel C 55) 8 juni 1612.

121 Archief Weeskamer Alkmaar, 16e inbrengregister, fol. 198, d.d. 13 dec. 1595, betreffende de inbreng voor **Grietje Claesdr**, vijf jaar oud, van 500 gulden voor haar vaders **Claes Jeronimusz** erfdeel door de moeder **Marritje Jorisdr** en haar man **Willem Crispiaensz**, ooms van vaderszijde **Cornelis Florisz**, fabriekmeester, en **Jan van Teijlingen**, medicene doctor; *Ibidem*, d.d. 24 okt. 1601: inbreng 50 gulden uit erfenis tante **Lijsbet Arisdr** te Haarlem.

122 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 98-99, 121 (noot 10).

123 **Miedema**, *Netherlandish and German painters*, I, 88 (uitgave 1604, fol. 207v, regel 34-35).

124 Afgebeeld op paneel 62.1 x 49.4 cm., omstr. 1550 door **Dirck Jacobsz**. **Jacob Cornelisz** schilderde het portret van zijn vrouw (zie: *Kunst voor de Beeldenstorm*, 74-75 (nr. 74)). Hier is vermoedelijk eveneens sprake van een memorieportret.

125 **Middelkoop**, *Oude Meesters*, 62-63.

14 jan. 1534 **Baerte Ghijsbertsdr**, wed. van **Cornelis Jacobsz** (generatie IIIb).

Uit dit huwelijk:

CORNELIS ANTHONISZ (afb. 4), geb. Amsterdam omstr. 1505, schilder van portretten (1532) en schuttersstukken (1533), houtgraveur (1536), cartograaf (1538),¹²⁵ ontvanger van 33 gulden voor versieringen bij de inhuldiging van prins **Philips** als graaf van Holland 1549,¹²⁶ voetboogschutter (1533),¹²⁷ woonde in 1544 (eigendom van zijn vrouw, eveneens eigenaar van nrs. 121 en 123) aan de Nieuwezijds Achterburgwal in 'de Schrijvende Hant' (Spuistraat nr. 119),¹²⁸ eigenaar van een tuin buiten de **Jan Rodenpoort**,¹²⁹ overl. Amsterdam herfst 1553, tr. Amsterdam vóór 22 aug. 1544¹³⁰ **GEERT MR. JAN DIERTENDR**,¹³¹ geb. Amsterdam omstr. 1490-1491, begijn (1511-1523), overl. Amsterdam 1559, dr. van **Mr. Jan Diert**¹³² en **N.N. Dircksd.**

2. **CORNELIS BUYS** (IV), volgt IIIb.

3. **DIRCK JACOBSZ**, volgt IIIc.

4. **ANNA JACOBSDR**, geb. Amsterdam omstr. 1500, woonde in 1568 (eigenaar vóór 1557 [1551]) in de Kalverstraat in 'het Lelick Aensight' (nr. 62), overl. Amsterdam tussen 1572-1580, tr. Amsterdam in of vóór 1524 **MICHEL BRUGMAN**, goudsmid te Amsterdam, keurmeester ald. 1532, 1538, bij verstek voor tien jaar verbannen, een verbod opgelegd gekregen zijn beroep uit te oefenen en veroordeeld tot een boete van 25 Carolusgulden wegens fraude met een zilveren kan uit zijn werkplaats 7 juli 1539, overl. (buitenland).

Uit dit huwelijk:

- a. **MAGDALENA MICHIELSDR**, geb. Amsterdam in of vóór 1539, begr. Amsterdam (Oude Kerk) 19 nov. 1614 (Kalverstraat, beluid),¹³³ tr. 1e **HENRICK REGNER**, hofzanger te Wenen; tr. 2e **Wenen** omstr. 1570 **ADRIAEN CONFLANS**, geb. Brussel, schilder te Wenen 1569->1578 en Amsterdam, poorter ald. 1583, schilderde omstr. 1595 de compagnie van **Wijk V** onder kapitein **Dirck Thymansz Brouwer**,¹³⁴ woonde (eigenaar, verbouwing met achterhuizen vóór 1586) in de Kalverstraat in 'het Lelick Aensight' (nr. 62), verkoop nalatenschap 10 aug. 1607, overl. Amsterdam na 10 juli 1602.¹³⁵

- b. **AEF MICHIELSDR**, geb. Amsterdam in of vóór 1539, samen met haar nicht **Beatrix Jans** koopvrouw in zuivelproducten (1587-1611) aan de Middeldam in 'de Kaese' (gehuurd van de stad), begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 4 okt. 1619 (Kalverstraat in 't Lelick Aensight), tr. **JAN DUYST JACOBSZ** alias **Jan Jacobsz Duyst**, geb. Amsterdam 1535, schipper, begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 13 maart 1568 (het Lelicke Aensicht), zn. van

126 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 114.

127 **A. Houbraken**, *De groote schouburgh der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen I* ('s-Gravenhage 1753) 23 noemt hem in 1536 als schutter.

128 **W.F.H. Oldewelt**, 'Spuistraat 119, het woonhuis van **Cornelis Anthonisz.**', *Jaarboek Amstelodamum* 39 (1942) 8-10.

129 **SAA**, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 779 (deel '8'), fol. 385, d.d. 1568, betreffende een tuin buiten de **Jan Rodenpoort** gekomen van **Cornelis Thonisz**.

130 Van Eeghen schreef in 1986 dat **Moes** in 1900 slechts één fout maakte, dat **Cornelis Anthonisz** in 1527 al was getrouwd (pag. 95 noot 3); op de volgende bladzijde (pag. 96) staat dat hij trouwde 1523/1527 (overgenomen uit de lexica), en verderop (pag. 111): 'In ieder geval moeten ze op 7 mei 1527 hoog en breed getrouwd zijn geweest (re-dactie)', terwijl in de bijbehorende voetnoot 60 staat: 'Merkwaardig is, dat sedert het artikel van **Moes** (noot 3) steeds is aangenomen, dat **Cornelis Anthonisz** reeds in 1527 met **Geert Jans Dierten** was getrouwd, terwijl de [...] inbreng van 1527 [inbrengregister Weeskamer 3, fol. 250v] **Cornelis Anthonisz** pas in 1544 als familielid tevoorschijn komt.'

131 Van Eeghen, 'Jacobs Cornelisz.', 110-113.

132 **Student** te Keulen 14 nov. 1483, pastoor van de Nieuwe Kerk te Amsterdam 1511.

133 Het adres vanwaar een lijk werd afgehaald, werd in het begraafregister vermeld. Dit is niet altijd het woonadres.

134 **Middelkoop**, *Oude Meesters*, 208 (SA 7303 en afb. 49).

135 Het begraafregister van de Oude Kerk ontbreekt tussen sept. 1601 en dec. 1605.

IIIb. **CORNELIS BUYS (IV)** (1528) alias **CORNELIS JACOBSZ** (1523), geb. Amsterdam omstr. 1490-1495, schilder (1523),¹³⁷ woonde (eigenaar) in de Kalverstraat [in 'de Moriaen'] (nr. 60), overl. Amsterdam vóór 18 okt. 1533 [1532], tr. Alkmaar kort na 24 maart 1521 **BAERTE GHIJSBERTSDR**, geb. Alkmaar, weeskind vóór 1517, overl. Amsterdam tussen 3 maart en 4 dec. 1546, dr. van Ghijsbert N.N., zij hertr. Amsterdam vóór 14 jan. 1534 [okt./nov. 1533] **THONIS EGBERTSZ** (zie bij generatie IIb, 1).¹³⁸

Uit dit huwelijk:¹³⁹

1. **JAN CORNELISZ**, volgt IVb.
2. **BELY CORNELISDR**, geb. Amsterdam 1527, overl. Amsterdam tussen okt. 1533 en dec. 1546.

IVb. **JAN CORNELISZ**, geb. Amsterdam 1523, nam op 22 april 1551 met toestemming van zijn oom Dirck Jacobsz, zijn tante Anna Jacobsdr en neef Cornelis Thonisz zijn ouderlijke erfenis bij de Weeskamer in ontvangst,¹⁴⁰ bergenvaarder (=koopman op Bergen in Noorwegen),¹⁴¹ woonde (eigenaar 1562-1580) in de Warmoesstraat in 'de Wijngaert' (nr. 9),¹⁴² overl. vóór 11 maart 1579, tr. Amsterdam **AECHT GERRIT NOORMANSDR** alias **AECHT GERRIT MICHIELSZDR**, geb. Amsterdam, begr. Amsterdam (Oude Kerk, noordzijde 137)¹⁴³ 1 dec. 1580, dr. van Gerrit Michielsz Noorman, [bergenvaarder], en Griet Elbertsdr alias wed. Grietgen Noormans.¹⁴⁴

Uit dit huwelijk:¹⁴⁵

1. **N.N.**, geb. Amsterdam 1559, begr. Amsterdam (Oude Kerk, noordzijde 137) 2 sept. 1559 (onder de arm).
2. **JOACHIM JANSZ**, geb. Amsterdam 1561, overl. na 11 maart 1579.
3. **CORNELIS BUYS (V)** alias **CORNELIS JANSZ BUYS** (1603),¹⁴⁶ geb. Amsterdam 1563, schipper op het Rotterdamse Veer, begr. Amsterdam (Oude Kerk, noordzijde 137) 13 mei 1606 (Kalverstraat), tr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 18 maart 1603 **DIEUWER KRIJNEN**, geb. [niet gevonden], woonde te Amsterdam in de Sint Nicolaasstraat (1585), bij de Jan Rodenpoortstoren op de Oude Vesten (1603) en in de Kalverstraat (1609), overl. [niet gevonden], dr. van [Krijn] N.N. en Dirckje Dominicus en wed. van Syvert Vredericksz,¹⁴⁷ zij tr. 3e Amsterdam (Nieuwe Kerk) 19 juli 1609 Jan Jansz Coeman.¹⁴⁸

¹³⁶ Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 97.

¹³⁷ SAA, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 774 (deel '3'), fol. 293v, d.d. 23 juni 1523; Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 100.

¹³⁸ Poorter te Amsterdam 1541, [medewerker van de werkplaats van Jacob Cornelisz (generatie IIb)], overl. Amsterdam na april 1554, [wedr. van N.N. Jacob Corneliszsdrr].

Uit dit huwelijk:

- a. Baerte Thoniszdr, geb. Amsterdam omstr. 1534, kreeg in april 1554 een lijfrentebrief ten laste van de Staten van Holland.
- b. Egbert Thonisz, geb. Amsterdam omstr. 1535, kreeg in april 1554 een lijfrentebrief ten laste van de Staten van Holland.

¹³⁹ SAA, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 775 (deel '4'), fol. 91, d.d. 18 okt. 1533.

¹⁴⁰ Zie vorige noot.

¹⁴¹ Zie volgende noot en noot 145.

¹⁴² Kam, *Warmoesstraat*, 207.

¹⁴³ Onder een zerk met het merk van Jacob Cornelisz (zie: Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 100-101).

¹⁴⁴ Woonde (eigenaar 1553 en 1557) als weduwe in de Warmoesstraat (nr. 9) (zie: Kam, *Warmoesstraat*, 207).

¹⁴⁵ SAA, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 781 (deel '10'), fol. 202v, d.d. 11 maart 1579.

¹⁴⁶ SAA, DTB, inv.nr. 410, folio 309, d.d. 25 jan. 1603.

4. **GERRIT JANSZ**, ged. Amsterdam (Oude Kerk) 1 april 1565 (get.: Anna Jacobsdr, Neel Jans), schoenmaker te Leiden 1585, portier van de Jan Rodenpoortstoren te Amsterdam 1596, begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk, hoogkooor) 22 nov. 1604 (op de Damsluis in de Ka[e]s, beluid), tr. (ondertr. Leiden 27 juli) 1585 **MACHTELT DIRCKSDR**, geb. Koudekerk, overl. na 9 nov. 1629.

Uit dit huwelijk:¹⁴⁹

- a. **JAN GERRITSZ**, geb. [Leiden] 1591, overl. Leiden vóór 18 juni 1629.
- b. **DIRCK GERRITSZ**, ged. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 17 okt. 1593 (get.: Madelen Mychgiels), jong overleden.
- c. **JACOB GERRITSZ**, ged. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 10 dec. 1596 (get.: Beatrijs Jans), jong overleden.
5. **ELBERT JANSZ**, ged. Amsterdam (Oude Kerk) 29 sept. 1566 (get.: Claes Jansz, Ian Francken, Marri Stoffels), begr. Amsterdam (Oude Kerk, noordzijde 137) 3 jan. 1575 (op een kleine baar).
6. **MICHIEL JANSZ**, ged. Amsterdam (Oude Kerk) 7 dec. 1567 (get.: Jan Henrix, Aef Michiels), overl. na 11 maart 1579.
7. **GRIET JANSZDR**, ged. Amsterdam (Oude Kerk) 9 okt. 1570 (get.: Jan Gerritsdr, Dirck Grindou), begr. Amsterdam (Oude Kerk) 15 nov. 1570 (bij de Olofspoort, onder de arm).¹⁵⁰
8. **GRIET JANSZDR**, ged. Amsterdam (Oude Kerk) 11 okt. 1571 (get.: Arend Vranck), overl. na 11 maart 1579.
9. **BAERTGEN JANSZDR**, ged. Amsterdam (Oude Kerk) 7 okt. 1574 (get.: Aecht Remmen, Mari Jacobs), overl. na 11 maart 1579.

IIIc. **DIRCK JACOBSZ**, geb. Amsterdam in of vóór 1497, schilder van portretten in de werkplaats van zijn vader [1515] en van schuttersstukken (1529), woonde in 1541 (eigenaar tot omstr. 1564) in de Warmoesstraat in 'de Drie Coppen' (nr. 179),¹⁵¹ en op zijn oude dag bij zijn dochter in de Bethanienstraat (huur), begr. Amsterdam (Oude Kerk, noordzijde 137) 27 juni 1567 (Bethanienstraat), tr. **MARRITGEN GERRITSZDR** alias **SILVEREN MARRITGEN**, zijdewinkelierster,¹⁵² begr. Amsterdam (Oude Kerk) 23 mei 1570 (bij de Boerenhuizen).

Uit dit huwelijk:¹⁵³

1. **JACOB WAR**, volgt IVc.
2. **MARIA DIRCKSDR**, geb. Amsterdam, woonde (huur 1562)

¹⁴⁷ Syvert Vredericksz, geb. Amsterdam 1559, soldaat onder hopman Van Neck 1585, overl. Amsterdam juli 1602 (aan de pest), zn. van (Vrederick) N.N.

¹⁴⁸ Jan Jansz Coeman, geb. [niet gevonden], provoost van de schutterij, woonde in 1609 aan de nieuwe Anthonissluis, overl. [niet gevonden], zn van N.N. en wedr. van Aagt Jacobsdr.

¹⁴⁹ Ibidem, inv.nr. 785 (deel '14'), fol. 325, d.d. 29 sept. 1607, betreffende de inbreng voor Jan, 16 jaar oud, zoon van Machtelt Dirckdr, wed. van Gerrit Jansz, met de neef Hans Jansz, lakenkoper, en Machtelt Jansdr als naaste vrienden. Zij hebben ontvangen van Dieuwer Creijnen wegens het overlijden van zijn oom Cornelis Jansz Buys 243 gulden met 43 gulden voor zijn kleding, waarbij Machtelt Michielsdr nog een obligatie van 300 gulden schonk. Na het overlijden van Jan zijn de tegoeden bij de weeskamer op 9 nov. 1629 aan Machtelt Dirckdr overgedragen.

¹⁵⁰ Uit deze begraafinschrijving blijkt dat jongoverledene werd begraven vanaf een adres bij de Olofspoort, hetgeen in dit geval overeenkomt met het ouderlijk huis in de Warmoesstraat nr. 9.

¹⁵¹ Kam, *Warmoesstraat*, 401.

¹⁵² Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 102-103.

¹⁵³ Boedelinventaris van Dirck Jacobsz en zijn vrouw zonder datum [1570] (zie: *Oud-Holland* 13 (1895) 109-111).

als weduwe in de Betanienstraat waar zij haar bejaarde ouders verzorgde, overl. Amsterdam na 18 juli 1572 en in of vóór 1576, tr. HANS VERMANDE(R), geb. Antwerpen, overl. in of vóór 1562.

Uit dit huwelijk:

- a. LYSBET JANSDR, geb. vóór 6 febr. 1558, jong overleden [verm. tussen 1576 en 1595].
- b. BEATRIX JANSDR, geb. na 11 febr. 1558, koopvrouw in zuivelproducten op de Middeldam in 'de Kaes' (huurde van de stad 1581),¹⁵⁴ begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 12 dec. 1609 (op de Dam in 'die Kaese').

IVc. JACOB WAR (II) (1562, 1568) ALIAS JACOB DIRCKSZ (1553), geb. Amsterdam, schilder van portretten (1552) en schuttersstukken (1554),¹⁵⁵ in 1567 uitgeweken voor de troepen van Alva, postuum door de Raad van Beroerten verbannen 1 sept. 1568,¹⁵⁶ woonde (huur 1553, 1557) in Gansoord (= Nes nr. 36)¹⁵⁷ en (huur 1562, 1569) in 'de Samaritaen' (=Nes nr. 32),¹⁵⁸ eigenaar van een huisje in de Moriaensteege achter de Kalverstraat (nr. 60) (1562),¹⁵⁹ overl. (buitenland)¹⁶⁰ vóór 6 juli 1568, tr. BARBARA DANIELS, begr. Amsterdam (Oude Kerk) 17 febr. 1599 (beluid).

Uit dit huwelijk:¹⁶¹

1. DIRCK JACOBSZ (1558) alias DIRCK WAR (1569), overl. vóór 6 juli 1568.
2. MARIA JACOBSDR, geb. Amsterdam 1551, overl. na 7 okt. 1574 (vermoedelijk in of na 1576 en voor of in 1595).
3. ANNA JACOBSDR, geb. Amsterdam 1552, conventuale in het Sint Margrietklooster (1576),¹⁶² overl. Amsterdam kort na 19 okt. 1602 (aan de pest).
4. DANIEL JACOBSZ, geb. Amsterdam 1556, overl. na 18 juli 1572.
5. ADRIANA JACOBSDR, geb. Amsterdam 1560, woonde in 1576 in het buitenland, overl. (buitenland) na 13 febr. 1599.
6. MAGDALENA JACOBSDR, geb. Amsterdam 1567, begr. Amsterdam (Oude Kerk) 22 maart 1571 (Gansoord, op een kleine baar).

De werkplaatsen in Alkmaar en Amsterdam

Zoals reeds gebleken, valt er het een en ander aan de toeschrijvingen van het werk uit de beide werkplaatsen te herzien. De Amsterdamse lijkt de belangrijkste van de twee te zijn geweest, maar zijn de portretten voor de Alkmaarse opdrachtgevers uit de families Van Egmond,¹⁶³ Van Teijlingen, Van der Nijenburgh en Zel wel allemaal in Amsterdam geschilderd? Zo lang-

Afb. 18. Jan Gerritsz (van der Nijenburgh) (overl. 1529) met wapen, paneel, 41,5 x 33 cm., door Jacob Cornelisz, omstr. 1515 (Foto Rijksmuseum, Amsterdam).

zamerhand is het inzicht gerijpt dat portretopdrachten aan lokale meesters werden gegeven en dat men goede argumenten moet aandragen, wanneer men aannemelijk wil maken dat deze elders zouden zijn geplaatst. Maar gelden deze inzichten ook al voor de vroege zestiende eeuw? Wanneer wij bij Châtelet de vijftiende-eeuwse schilderkunst van de Noordelijke Nederlanden doornemen, ontbreken daarin de individuele portretten van burgers met uitzondering van de graaf en zijn hof.¹⁶⁴ Toen was het individuele portret nog tot Vlaanderen beperkt gebleven. Alles stond in Holland nog in dienst van de kerk. Aan het eind van de eeuw was er in Amsterdam een zelfbewust patriciaat opgekomen,¹⁶⁵ waarmee de landsheer rekening had te houden. Net als in andere steden manifesteerde de opkomst van de burgerij zich door de bouw van kapellen, het oprichten van altaren, het plaatsen van memorietafels en epitafen, of glas-in-loodramen met hun portretten en wapens in de paro-

154 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 106.

155 Middelkoop, *Oude Meesters*, 66-67.

156 H. van Nierop, *Beeldenstorm en burgerlijk verzet in Amsterdam 1566-1567* (Nijmegen 1978) 118 en noot 30.

157 SAA (Informatiecentrum), Kopieën van de Amsterdamse kohieren in het Archief van de Staten van Holland (toegang 3.01.03) bij het Nat. Archief, inv.nr. 155 (kohier 10e penning 1543) (38/18): Vastert 20 £; inv.nr. 551 (kohier 10e penning 1553), fol. 113v: mr. Jacob, 'die schilder', huurde van Gheert Vastersdr 15 £; inv.nr. 892 (kohier 10e penning 1557), fol. 74v: Jacob Dircksz, schilder, huurde van Vasterts kinderen 26 £.

158 Ibidem, inv.nr. 1206 (kohier 10e penning 1562, oostzijde), fol. 317: Jacob Dircksz schilder huurt van Peter Cantert 30 £; inv.nr. 1538 (kohier 100e penning 1569, oostzijde), fol. 71: Barbara Danielsdr huurt van mr. Pieter Cantert 36 £.

159 Ibidem, inv.nr. 1206 (kohier 10e penning 1562, noordzijde), fol. 195v: Jacob War; inv.nr. 1538 (kohier 100e penning 1569, noordzijde), fol. 105v: op naam van Dirck War. Het achterhuis was in 1586 eigendom van Adriaen Conflans, die het had laten verbouwen en bij zijn eigen huis (nr. 62) had getrokken (zie: SAA, Schepenen, kwijt-

scheldingsregisters, inv.nr. 5 (oud inv.nr. 11), fol. 229, d.d. 1 april 1586).

160 Zijn goederen werden op 29 maart 1568 beschreven (zie: SAA, Archief van burgemeesters, Stukken betreffende verscheidene onderwerpen (toegangsnr. 5028), inv.nr. 549 (Annotatiën van de goederen (boedelinventarissen) met fugitieven en andere vervolgd 1567-1568), band II, fol. 3.

161 SAA, Weeskamer, inv.nr. 780 (deel '9'), fol. 33v, d.d. 6 juli 1568 en fol. 281, d.d. 18 juli 1572.

162 Van Eeghen, 'Jacob Cornelisz.', 106-107.

163 Lammertse en Giltay, *Vroege Hollanders*, 157-159. Graaf Jan van Egmond (1438-1516) en zijn vrouw (paneel, 41,3 x 24,8 cm., Metropolitan Museum of Art, New York). De portretten worden onder de meester van Alkmaar behandeld, maar zijn thans vanwege de hogere kwaliteit afgeschreven naar de werkplaats van Jacob Cornelisz.

164 Châtelet, *Early Dutch Painting*, 209 (nr. 41). De man met de anjer en de keten van Sint Antonius is een edelman van het hof van Jacoba van Beieren; Ibidem, 245 (nr. 169): portret van Petrus Veenhout. Dit portret moet uit het begin van de zestiende eeuw stammen.

165 Dudok van Heel, *Amsterdamse burgers*, 37-58.

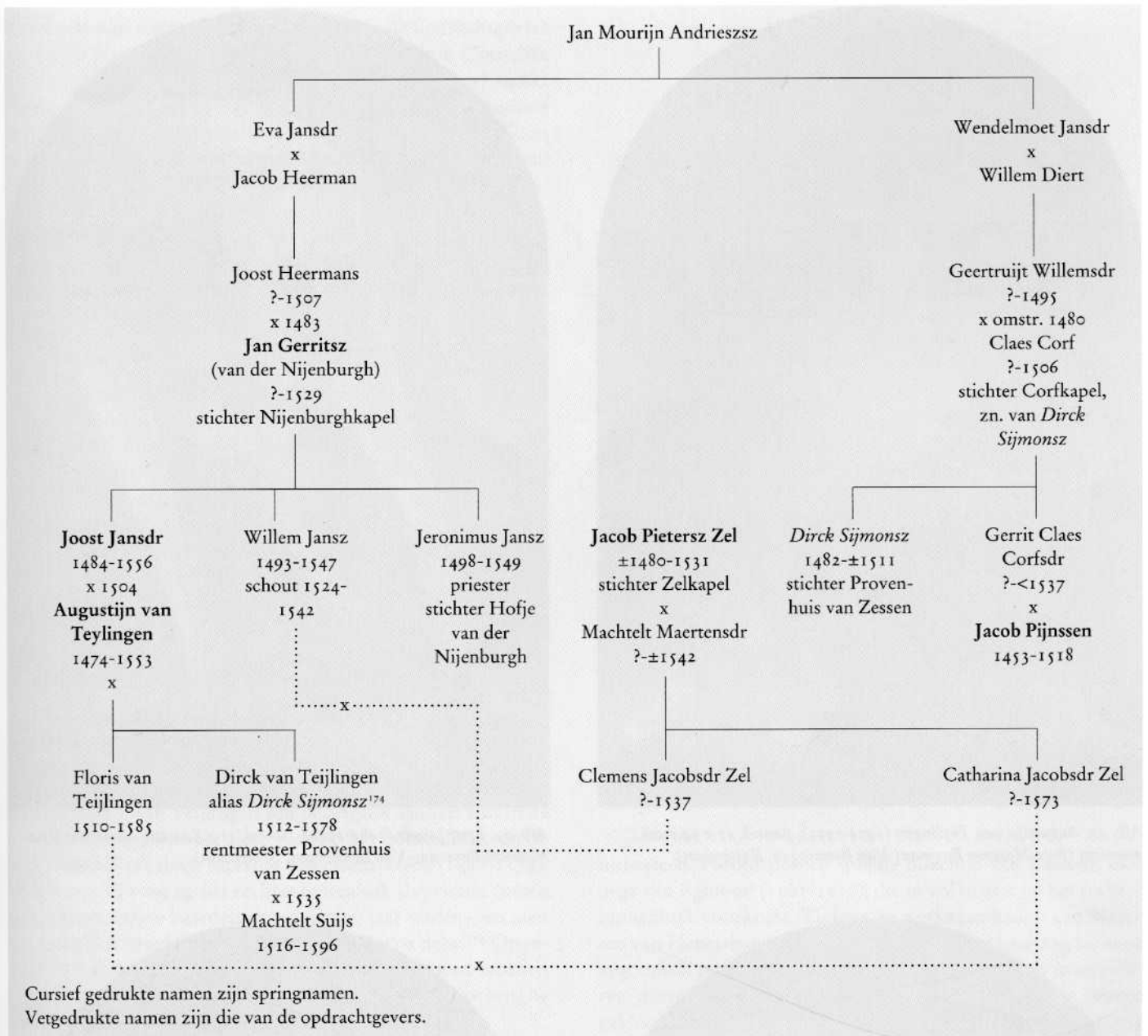
Afb. 19. Drieluik met centraal Maria met kind en musicerende engelen met op de zijluiken: a. Sint Augustinus met Augustijn van Teylingen (1474-1533); b. De Heilige Barbara met Joost Jansdr (van der Nijenburgh) (1484-1554), paneel, 42 x 32 en vlegengels 50 x 17 cm., door Jacob Cornelisz (Foto Gemäldegalerie, Berlijn).

Afb. 20. Jacob Pijnssen (1453-1518) met wapen, paneel, 29,8 x 21 cm., door Jacob Cornelisz, 1514 (Foto Rijksmuseum Twentbe, Enschede).

Afb. 21. Jacob Pietersz Zel (omstr. 1480-1531) met wapen, paneel, 36,4 x 27,2 cm., door Jacob Cornelisz (Foto Kunsthistorisch Instituut Universiteit van Amsterdam).

Schema II. Overzicht van Alkmaarse opdrachtgevers van Jacob Cornelisz.

chierkerken. Dat was nog allemaal binnen de religieuze context van het kerkelijk leven.¹⁶⁶ Veel daarvan kwam in Amsterdam uit de werkplaats van Jacob Cornelisz. Zijn atelier heeft ook een belangrijke rol gehad bij het ontwikkelen van het individuele portret in Holland, los van de religieuze achtergrond en het ontstaan van de wereldse schuttersstukken onder zijn zoon en kleinzoons. Daar was de werkplaats van Cornelis Buys (I) in Alkmaar nog niet aan toe. De vroegste schuttersstukken uit

Alkmaar zijn uit 1598 en het begin van de zeventiende eeuw.¹⁶⁷

Wij kunnen er niet onder uit dat de vroegst bekende Alkmaarse portretten van Jan Gerritsz (van der Nijenburgh) (overl. 1529) (afb. 18),¹⁶⁸ zijn dochter Joost Jansdr (1484-1554) en haar man Augustijn van Teijlingen (1474-1533) (afb. 19),¹⁶⁹ hun neef Mr. Jacob Pijnssen (1453-1518)¹⁷⁰ (afb. 20) en Jacob Pietersz Zel (omstr. 1480-1531)¹⁷¹ (afb. 21)¹⁷² alle aan Jacob Cornelisz worden toegeschreven en dat Cornelis Buys (I) nog geen por-

166 Vgl.: L. Bogaers, *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600* (Utrecht 2008).

167 S. de Vries, *De zestiende- en zeventiende-eeuwse schilderijen van het Stedelijk Museum Alkmaar* (Zwolle 1997) 64-66.

168 J. Belonje, 'De afkomst van het geslacht Van Egmond van der Nijenburgh', *Jaarboek van het CBG* (1955) 39-76 ald. 42-43.

169 H. Bock e.a. (red.), *Gemäldegalerie Berlin, Gesamtverzeichnis der Gemälde* (Londen 1986) 24 (kat.nr. 607, afb. 319-320).

170 S. ter Braake, *Met recht en rekenschap. De ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haagse Rekenkamer in de Habsburgse tijd 1483-1558* (Hilversum 2007) 399-400 (bijlage II).

171 Jacob Pietersz Zel, geb. Alkmaar omstr. 1480 (zn. van Pieter Symonsz Zel, schepenen 1472, 1477, 1488, 1492, 1494, 1496, 1498, 1500, 1502 en burgemeester 1590, 1595 te Alkmaar, kerkmeester ald. 1469, 1470, 1474, 1475, 1479, 1480, 1482, 1484, en N.N.), steenbakker, leverde in 1518 100.000 stenen voor de bouw van de kapel op de Laat,

schepenen 1506, 1508, 1512, 1514, 1516, 1518, 1520, 1522, 1525, raad 1518 -omstr. 1531, thesaurier 1507, 1519, 1521, 1524, 1526 en weesmeester 1527, 1528, 1529, 1530 te Alkmaar, kerkmeester ald. 1521, stichter van de Zelkapel (Zuiderkapel B) in de Sint Laurenskerk, woonde (eigenaar 1519-1593) op de Mient (nr. 33), overl. Alkmaar omstr. 1531 en begr. ald. (Sint Laurenskerk in de Zelkapel onder een dubbele zerk met sterwapen), tr. Machteld Maertensdr, bezat als weduwe in 1532 en 1542 een vermogen van resp. 5500 en 6000 gulden, woonde in 1532 in de Papestraat te Alkmaar, overl. Alkmaar omstr. 1542 en begr. ald. (Sint Laurenskerk in de Zelkapel), dr. van Maerten N.N. en N.N. en zuster van Lubbrant Maertensz, schepenen 1512, 1517 te Alkmaar, kerkmeester ald. 1522.

Uit dit huwelijk:

1. Catharina Jacobsdr Zel, geb. Alkmaar, overl. Alkmaar tussen 12 nov. 1572 en 1 jan. 1574, tr. Alkmaar Mr. Floris van Teijlingen, geb. 1510, schepenen 1543, 1544, 1547, 1549, 1551, thesaurier

Afb. 22. Augustijn van Teylingen (1474-1533), paneel, 51 x 34,5 cm., anoniem (Foto Museum Boymans-Van Beuningen, Rotterdam).

Afb. 23. Joost Jansdr (1484-1554), paneel, 51 x 34,5 cm., anoniem (Foto Museum Boymans-Van Beuningen, Rotterdam).

Afb. 24. Willem Backer Syvertsz (1499-1536), paneel, 50 x 39 cm., met latere opschriften, door Dirck Jacobsz of Cornelis Anthonisz (Foto Amsterdam Museum).

Afb. 25. Gheertgen Jan Oomendr (1497-1592), paneel, 50 x 39 cm., met latere opschriften, door Dirck Jacobsz of Cornelis Anthonisz (Foto Amsterdam Museum).

tretten op zijn naam heeft staan.¹⁷³ Gingen de opdrachtgevers voor hun portret naar Amsterdam, of hield Jacob Cornelisz portretsessies in het atelier van zijn broer in Alkmaar? In het laatste geval blijft de observatie dat portretten in de woonplaats van de geportretteerden werden geschilderd overeind. De kleine formaten van de panelen kunnen net zozeer op een ontstaan in Amsterdam wijzen. Al deze portretten bleven met hun originele van boven halfronde lijsten bewaard.

Van Augustijn van Teylingen en zijn vrouw zijn twee iets grotere portretten (afb. 22 en 23) van latere datum bekend die op naam van Jacob Cornelisz staan. Het ontbreken van het bekende renaissance bijwerk van de hier getoonde portretten bij deze schilder en de grote versobering wijzen op een volgende generatie. Hebben wij hier met het vroege lokale werk van Cornelis Buys (II) of dat van zijn neef Dirck Jacobsz of misschien wel van Cornelis Anthonisz uit Amsterdam te maken? In stijl sluiten de Amsterdamse portretten van Willem Backer Syvertz (1499-1536) en Gheertgen Jan Oomendr (1497-1592) uit 1526 in het Amsterdam Museum (afb. 24 en 25) hierbij aan.¹⁷⁵

Het portret van een anonieme man, die op grond van zijn hoofdbedekking aan het begin van de jaren twintig te dateren is, wordt vanwege zijn scherpe gelaatstrekken aan Cornelis Buys (II) toegeschreven (afb. 26).¹⁷⁶ De opstaande kraag van zijn tabbard en de bijbel in zijn hand wijzen op een portret van een geestelijke.¹⁷⁷ De herkomst uit het Provenhuis 'Paling en Van Foreest' maakt het aannemelijk dat dit portret Jeronimus Jansz (van der Nijenburgh) (1498-1549) kort na zijn afstuderen zou kunnen voorstellen. Hij werd op 29 augustus 1517 aan de universiteit van Leuven ingeschreven en was als priester in Alkmaar werkzaam, waar hij tussen 1539 en 1541 met Augustijn van Teijlingen een belangrijk aandeel had in de tot standkoming van het altaarstuk op het hoofdaltaar van de Sint Laurenskerk door Maerten van Heemskerck (1498-1574). Daar komt hij voor op het rechter buitenluik als priester tussen de kerkmeesters – baardeloos en vijftien jaar ouder – en zien wij eenzelfde krachtige kop met lange scherpe neus.¹⁷⁸ Ongetwijfeld zal de identificatie niet zonder slag of stoot worden aangenomen, maar hier wordt met nadruk op de historische dwarsverbindingen gewezen.

Die hoogst belangrijke opdracht voor het hoofdaltaar was niet naar Cornelis Buys (II) gegaan, die slechts assisteerde met bijwerk en vergulden. Ook hier was een prestigieuze opdracht

Afb. 26. Mogelijk Jeronimus Jansz (van der Nijenburgh) (1498-1549), paneel, 63,2 x 47,5 cm., toegeschreven aan Cornelis Buys (II) (Foto Stedelijk Museum Alkmaar).

uitbesteed. Hoofdsponsor was de bisschop van Utrecht, George van Egmond (1505-1559), die in vol ornaat op het rechter binnenluik voorkomt. Tijdens de werkzaamheden van Maerten van Heemskerck aan het Sint Laurentiusaltaar zag hij kans nog enkele portretten van prominente Alkmaarders te schilderen, die met het altaarstuk tot de hoogtepunten uit zijn oeuvre gelden: Andries Willemsz van Oudshoorn (omstr. 1490-1555) (afb. 27), heer van Sonneveld, en zijn vrouw Wilhelmina Pietersdr Paling (1499-1567) (afb. 28)¹⁷⁹ met het portret van Machtelt Suys (1516-1591).¹⁸⁰ Wanneer Maerten van Heemskerck

1546, 1548, 1550 en burgemeester 1554, 1560, 1561, 1573, 1575, 1577 te Alkmaar, overl. 1585.

2. Maerten Jacobsz Zel, geb. Alkmaar, hennepkoper te Amsterdam, overman Voetboogdoelen 1563, regent van het Sint Pietersgasthuis 1564, 1565, 1566, 1572, woonde in 1557 (eigenaar) aan het Rokin (nr. 26), tr. Amsterdam in of voor 1544 Trijn IJbrantsdr (Hem). Nakomelingen van Zell. (zie: *Jaarboek van het CBG* 47 (1993) 81-82.
3. Geertruyt Jacobsdr, geb. Alkmaar, overl. Alkmaar in of voor 1541, tr. 1e Gerbrant Dircksz; tr. 2e Alkmaar Job van Teylingen (1514-1569).
4. Clemeijns Jacob Pieterszdr, geb. Alkmaar, overl. Alkmaar 24 juli 1537 en begr. Sint Laurenskerk (Van der Nijenburghkapel), tr. Willem Jansz (van der Nijenburgh) (1493-1547), schout 1524-1542, burgemeester 1543, 1544, 1545, 1547, raad 1547 en schepen 1546 te Alkmaar, woonde in 1532 in de Papenstraat ald.

172 Verblijfplaats onbekend. Het schilderij was in 1967 aanwezig in de kunsthandel Leonard Koetsier te Londen.

173 De luiken van het Van Soutelandtriptiek worden weliswaar aan de meester van Alkmaar toegeschreven, maar de op de vleugels afgebeelde personen werden onvoldoende geïdentificeerd. In feite bracht M. Thierry de Bye Dölleman ('Het geslacht Van Soutelande', *Jaarboek CBG* (1965) 134-157) alleen de vier Haarlemse wapens thuis.

174 Hij werd naar de vader van zijn vaders werkgever Claes Corf vernoemd.

175 Middelkoop, *Oude Meesters*, 260 (SB 6354 en 6355).

176 De Vries *Schilderijen Alkmaar*, 114 (cat.nr. 11).

177 Zie S.A.C. Dudok van Heel, 'Mr. Willem Kinnen (1524-1571), de voorlaatste pastoor van de Nieuwe Kerk', *Maandblad Amstelodamum* 75 (1988) 73-78; Vgl.: P. van den Brink, *Joos van Cleve. Leonardo des Nordens* (Aken 2011) 46-47 nr. 46 (afb. 64). Catalogus bij de tentoonstelling Leonardo des Nordens-Joos van Cleve in het Suermont-Ludwig-Museum te Aken van 17 maart-26 juni 2011.

178 Afgebeeld (nr. 59) in J.C. Harrison jr., 'Maerten van Heemskerck and Alkmaar. A painting reattributed and a relationship clarified between the painter and his patrons', in: M. van der Bijl, W.J. Reder en J.H. Rombach (red.), *Kennemer contouren. Uit de geschiedenis van Alkmaar en omgeving* (Zutphen 1979) 87-107. [Deel III in de *Alkmaarse Historische reeks*].

179 R. Grosshaus, *Maerten van Heemskerck. Die Gemälde* (Berlijn 1980) 154 (nrs. 39-40, gedateerd 1540-1545); Ibidem, 151 (nrs. 31-32, kopieën van de portretten van zijn schoonouders Pieter Claesz Paling (omstr. 1465/1470-1546) (afb. 29) en Josina van Foreest (omstr. 1475/1480-1541) (afb. 30) zijn niet naar originelen door Maerten van Heemskerck, maar in de wapens naar Van Heemskerck aangepaste veel oudere portretten van omstreeks 1520, toen Van Heemskerck nog niet schilderde); E. de Jongh, *Portretten van echt en trouw. Huwelijk en gezin in de Nederlandse kunst van de zeventiende eeuw* (Zwolle/Haarlem 1986) 102-103 (nr. 12); De Vries, *Schilderijen Alkmaar*, 156-158 (nrs. 41-42, fout gedateerd 1545-1550) en Ibidem, 220-222 (nrs. 105-106).

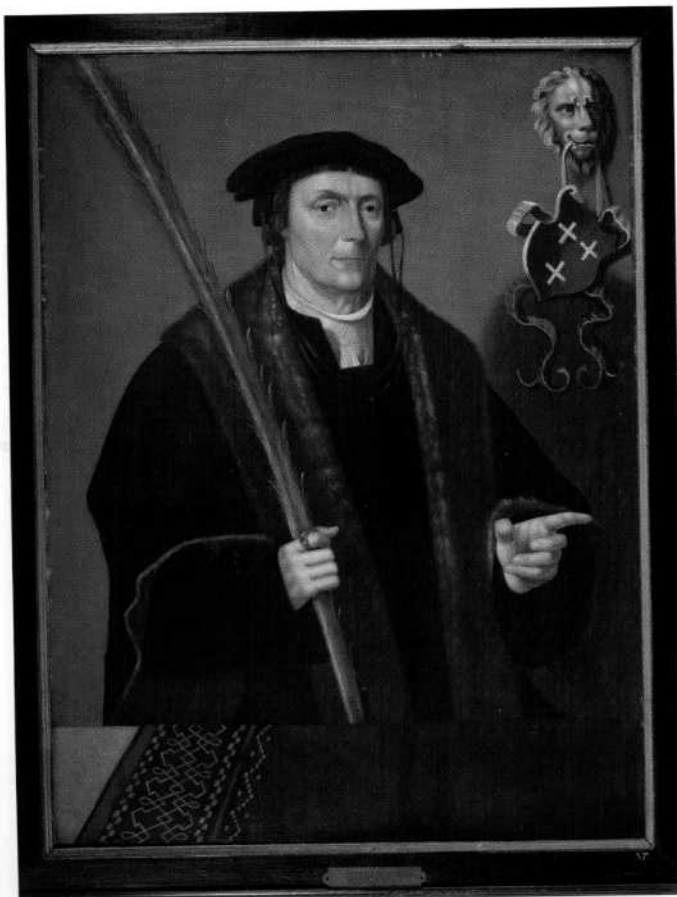
180 *Jaarboek van het C.B.G.* 42 (1988) 38 (en 8); A. Tzeuschler Lurie,

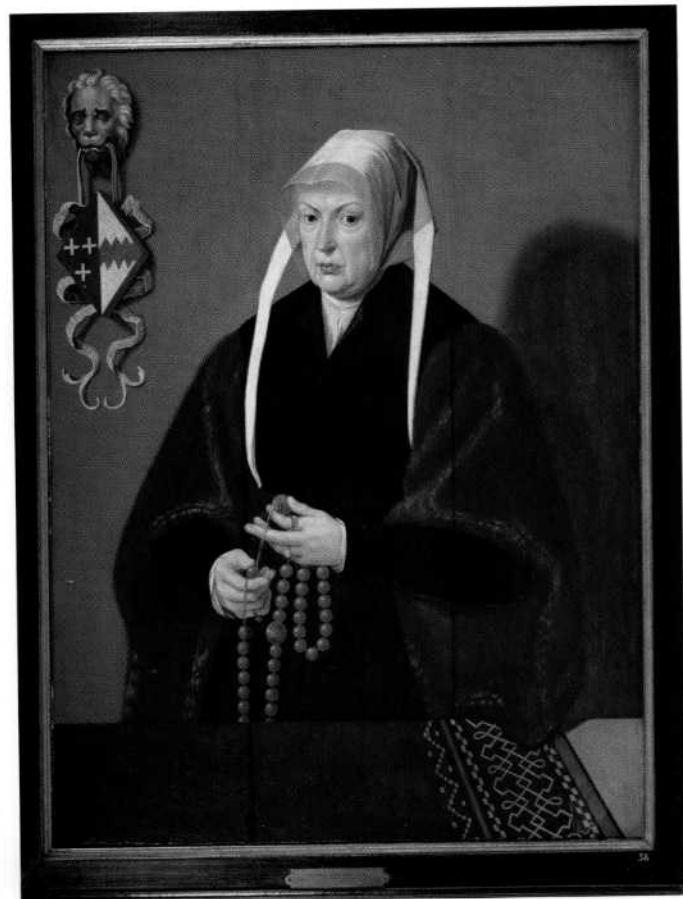
Afb. 27. Andries Willemsz van Oudsboorn (omstr. 1490-1555), paneel 110.1 x 82 cm., door Maerten van Heemskerck, circa 1540 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Provenbuis Paling en Van Foreest).

Afb. 28. Wilhelmina Pietersdr Paling (1499-1567), paneel 110.9 x 83.3 cm., door Maerten van Heemskerck, omstr. 1540 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Provenbuis Paling en Van Foreest).

Afb. 29. Pieter Claesz Paling (omstr. 1465/1470-1546), paneel 112.8 x 82.9 cm., pseudo Van Heemskerck, 1600-1625 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Provenbuis Paling en Van Foreest).

Afb. 30. Josina van Foreest (omstr. 1475/1480-1541), paneel 112.4 x 83 cm., pseudo Van Heemskerck, 1600-1625 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Provenbuis Paling en Van Foreest).

inderdaad kans heeft gezien om tijdens zijn werkzaamheden voor het hoogaltaar voor locale patriciërs portretten te schilderen, dan ziet het er naar uit dat ook Jacob Cornelisz tijdens zijn werkzaamheden voor het plafond van de Sint Laurenskerk zijn hiervoor genoemde portretten in Alkmaar kan hebben geschilderd. Dit bevestigt de stelling dat portretten voor de elite toch in hun woonplaats Alkmaar tot stand kwamen.

Het ziet er naar uit dat Cornelis Buys (II) voor het mislopen van de grote opdracht voor het hoofdaltaar in diezelfde tijd als troostprijs het schilderen van een memorietafel voor de eerste graaf en gravin van Egmond voor hun kapel in Egmond op de Hoef heeft gekregen. Opdrachtgever was hun enig overlevende zoon, de bisschop van Utrecht George van Egmond. Deze memorietafel met een bewening Christi zal bij de dood van Cornelis Buys (II) in de herfst van 1545 onvoltooid in de werkplaats zijn achtergebleven. Het schilderij werd niet door zijn zoons afgemaakt. De Utrechtse antiquair Arnold van Buchel zag deze *tabula mortuaria* van Cornelis Buys in 1586 bij Hendrick van Sonnevelt (omstr. 1545/1550-1601)¹⁸¹ in Alkmaar en schatte toen de waarde van het schilderij op 4000 gulden.¹⁸² Ruim vijftien jaar later bekeek Karel van Mander de bewening bij de weduwe Van Sonnevelt, Anna Daems (?-1629), en beschreef het schilderij in de biografie van Jacob Cornelisz: 'een Afneminge [van het Cruys], daer de Marien met anderen omstant den doot liggende Christum beweenen. Hierin coomen seer aerdighe tronien, naeckten, en lakenen, en is wel gheordineert en gheschildert. Oock zijn d'affecten wel uytghebeeldt. Het landschap is oock seer schoon en wel ghedaen van Jean Schorel zijnen Discipel.'¹⁸³ Dat de memorietafel voor de familie Van der Nijenburgh zou zijn geschilderd, is een vergissing van Van Buchel en Van Mander. Sinds de dood van de gravin in 1538 en na de verwoesting van hun stamslot in 1572 door de geuzen hadden de graven zich niet meer in Holland laten zien en waren ondertussen de Van der Nijenburghs als 'bastaardlinie' tot groot aanzien in Alkmaar gekomen. Hendrick van Sonnevelt was op geen enkele manier verwant aan de Van der Nijenburghs, maar evenmin aan de graven van Egmond. Vermoedelijk heeft de grootmoeder van de eigenaar Wilhelmina Paling (1499-1567) het schilderij tijdens de Beeldenstorm uit de kapel van het Slot op de Hoef¹⁸⁴ gered, net zoals zij toen probeerde het altaarstuk met de kruisiging door Pieter Aertsz uit de kerk van Warmenhuizen te redden door de plundersers er honderd pond voor te bieden.¹⁸⁵

Het originele schilderij is thans niet meer bekend, maar het Centraal Museum in Utrecht bezit een kleinere eigentijdse kopie van deze memorietafel uit de werkplaats van Jan van Scorel op paneel, 38.4 x 66.1 cm (afb. 31).¹⁸⁶ Daarop zien wij ter linker zijde van de dode Christus de portretten van de knielende graven Jan van Egmond (I) (1438-1516)¹⁸⁷ en zijn zoon Jan van Egmond (II) (1499-1528) met aan de andere zijde diens enige overlevende broer en opdrachtgever, de bisschop van Utrecht George van Egmond (1504-1559). In 1955 werd tevens het por-

tret van gravin Magdalena van Werdenburg (1464-1538) net als haar man en zoon in eigentijdse kleding onder de treurende Maria's geïdentificeerd.¹⁸⁸ Het feit dat George van Egmond al een flink kalende veertiger is,¹⁸⁹ maakt duidelijk dat de memorietafel van zijn ouders en broer in de jaren veertig in Alkmaar in opdracht werd gegeven. Als mecenas van Jan van Scorel zal de bisschop in 1546 het tafereel door hem in Utrecht hebben laten voltooiën en mogelijk een kleinere kopie voor hemzelf hebben laten maken, die wij thans uit het Centraal Museum kennen.

Met de dood van Cornelis Buys (II) lijkt de bloeitijd van de werkplaats in Alkmaar over te zijn geweest en werd deze tussen 1553 en 1561 door Ghijsbert Cornelisz (<1519-<1568) verkocht, terwijl zijn broer Jeronimus Cornelisz (1521->1567) in 1549 zijn geluk elders zocht. Mogelijk was dat in Haarlem. Hij schijnt met schulden belast naar Alkmaar te zijn teruggekeerd, want zijn zuster sloot hem in 1559 zoveel mogelijk van haar erfenis uit ten voordele van zijn kinderen. In 1564 werd hij opnieuw poorter van Alkmaar. Jeronimus Cornelisz was tijdens de Beeldenstorm in het Minderbroedersklooster op 2 september 1566 in de kerk aanwezig, maar trok zich terug omdat hij bang was dat de stormers zich op hem als schilder en beeldhouwer zouden wreken.¹⁹⁰ Daar de broers in Alkmaar geen concurrentie hadden, wordt hier een poging gedaan nog enkele portretten van anonieme Alkmaarse meesters aan hen toe te schrijven. Allereerst aan Ghijsbert Cornelisz twee anonieme portretten uit 1551 (paneel, 61.1 x 50 cm., ANNO DMI 1551 en ÆTATIS MEE 67, en idem, 66 x 48.9 cm., ANNO DMI 1551 en ÆTATIS MEE 44, Stedelijk Museum, Alkmaar) (afb. 32 en afb. 33).¹⁹¹ De weinig geslaagde portretten van Andries Willemsz van Outshoorn (omstr. 1490-1555) van omstreeks 1545 op vijftigjarige leeftijd en zijn vrouw Wilhelmina Paling (1499-1567) van 1563 zouden zeer wel van de minder getalenteerde Jeronimus Cornelisz - van vóór zijn vertrek en na zijn terugkeer in de stad - kunnen zijn (paneel,

Afb. 31. *Bewening Christi met de portretten van de graven van Egmond*, paneel, 45.5 x 67 cm., werkplaats Jan van Scorel naar Cornelis Buys (II) (Foto Centraal Museum, Utrecht).

'Heemskerck's portrait of Machtelt Suijs at the Cleveland Museum of Art', *Burlington Magazine* 124 (1992) 698-706.
 181 Th.P.W. Wortel, *Inventaris van het archief van het proevenhuis Paling en Van Foreest* (Alkmaar 1969) 52-53.
 182 G.J. Hoogewerff en I.Q. van Regteren Altena (eds.), *A. Buchelius Res Pictoriae* ('s-Gravenhage 1928) 29-30.
 183 Miedema, *Netherlandish and German painters*, I, 88 (uitgave 1604, fol. 207v) en *Ibidem*, II, 287-289.
 184 J.W. Groesbeek, *Middeleeuwse kastelen van Noord-Holland. Hun bewoners en bewogen geschiedenis* (Rijswijk 1981) 200.
 185 Miedema, *Netherlandish and German painters*, I, 236 (uitgave 1604, fol. 244v); *Ibidem*, IV, 63.
 186 L. Helmus, *Schilderkunst tot 1850* 2 dln. (Utrecht 1999) 1392 (nr. 599).
 187 Zie voor zijn portret: Lammertse en Giltay, *Vroege Hollanders*, 157-159 (nr. 22).

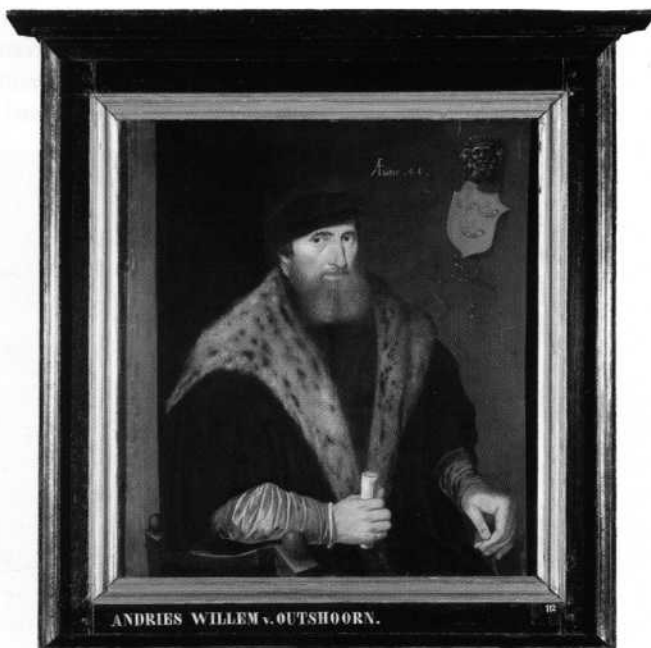
188 A.C. Esmeijer en S.H. Levie, *Jan van Scorel* (Utrecht 1955) 59-61 (nr. 53) (Tentoonstellingscatalogus Centraal Museum Utrecht); P.J.J. van Thiel, C.J. de Bruyn Kops en A. Vels Heijn, *Alle schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam* (Haarlem 1976) 652 (nr. A 1548).
 189 Zie zijn portret als kannunik van Luik, paneel 105 x 89.5 cm., voor 1535, opgenomen in: M. Laskin en M. Pantarzi (red.), *Catalogue of the National Gallery of Canada Ottawa. European and American painting, sculptures and decorative art* (Ottawa 1987) 104-106 (nr. 3701, afb. 115).
 190 Vis, *Jan Arentz*, 72.
 191 De Vries, *Schilderijen Alkmaar*, 205-206 (cat.nrs. 89-90). De catalogus geeft aan dat de voorgestelden gezien hun leeftijden geen leden van het geslacht Van der Nijenburgh kunnen zijn.

Afb. 32. Onbekende man (1484->1551), paneel 61.1 x 50 cm., toegeschreven aan Gbijsbert Cornelisz, 1551 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Van Foreest en Van Egmond van de Nijenburg).

Afb. 33. Onbekende vrouw (1507-> 1551), paneel 66 x 48.9 cm., toegeschreven aan Gbijsbert Cornelisz, 1551 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Van Foreest en Van Egmond van de Nijenburg).

Afb. 34. Andries Willemsz van Oudshoorn (omstr. 1490-1555), paneel 59.9 x 54.1 cm., toegeschreven aan Jeronimus Cornelisz, omstr. 1545 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Provenhuis Paling en Van Foreest).

Afb. 35. Wilhelmina Pietersdr Paling (1499-1567), paneel 59.9 x 54 cm., toegeschreven aan Jeronimus Cornelisz, 1563 (Foto Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Provenhuis Paling en Van Foreest).

59.9 x 54.1 cm., 'Aetatis 55' met familiewapen en idem 59.9 x 54.1 cm., 'Aetatis 64 / Ao 1563' met familiewapen) (afb. 34 en afb. 35).¹⁹²

Na het overlijden van Jacob Cornelisz in 1533 bleven Dirck Jacobsz en Cornelis Anthonisz als de meesters in zijn Amsterdamse werkplaats achter. Hiervoor werd al aangegeven dat zij

daar in die tijd aan schuttersstukken werkten (zie afb. 4 en 36). Op het stuk van Dirck Jacobsz in de Hermitage in Sint Petersburg uit 1532 dragen de schutters uniforme rood-zwarte mantels (afb. 36). Onder hen komt centraal in het midden links naast de schutter in harnas een kop voor die opmerkelijk veel overeenkomst vertoont met het individuele portret van

192 Ibidem, 206-207 (cat.nrs. 91-92). N.B. Andries Willemsz draagt op zijn portret dezelfde bonttabbert als op zijn portret door Maerten

van Heemskerck van omstr. 1540 (zie: De Vries, *Schilderijen Alkmaar*, 156-157 (cat.nr. 41)).

Afb. 36. Rot schutters van de Kloveniersdoelen met portret van Pompejus Occo, paneel overgebracht op doek, 115 x 160 cm., door Dirck Jacobsz, 1532 (Foto Hermitage, Sint Petersburg).

Pompejus Occo (1483-1537, afb. 38) dat in 1531/1532 wordt gedateerd.¹⁹³ Mogelijk is dit een sleutel tot de relatie tussen enkele vroege individuele portretten van de meester en de schutters op de groepsportretten. Bij de familie Schaep kan eenzelfde samenhang worden aangetoond bij portretten van Jacob Schaep Pietersz (1486-1544), waarvan de originelen thans niet meer bekend zijn.¹⁹⁴

De vermaardheid van het werk van Dirck Jacobsz berust op de grote expressiviteit van de handen van zijn geportretteerden. Een tot nu toe onbevredigend geïdentificeerd koopmansechtbaar uit 1541 (afb. 37)¹⁹⁵ kan hier ter vergelijking dienen voor enkele nieuw te presenteren werken van de schilder. In december 2008 werd voor het Amsterdam Museum op een veiling in Den Haag het portret van Cornelis Hendricksz Loen (1481-1547, afb. 39) aangekocht. Opnieuw wordt de aandacht getrokken door de expressieve handen en de schedel, die als memento moriteken in al zijn portretten voorkomt. Links boven het bekende Van Loenwapen: een blauw schild met een zilveren leeuw zonder hoofd met drie rode bloedstralen uit de hals. Daaronder zien wij een briefje met een Latijnse tekst 'Dives opum, summis perfunctus honoribus, atque / Maiorum multis clarus imaginibus / Filius Henrici decies Cornelius annos / Sex vitae et quinos vix bene dum numerat / Heu tenuis (Parcae voluere ita) cessit ad umbras, / Et clausit tenebris lumina perpetuis.' Vertaald in goed Nederlands staat er: 'Rijk en gefortuneerd, een man die de hoogste functies bekleed had, en / van doorluchte afkomst met talrijke afbeeldingen van voorouders (dus: van belangrijke en doorluchte afkomst, gezien zijn voorouders), / is Cornelis Hendrikszoon, terwijl hij nauwelijks goed en wel vijfenzestig levensjaren telde, / ach wee (de Schikgodinnen hebben het zo gewild) heengegaan naar het rijk

Afb. 37. Anoniem koopmansechtbaar, paneel, 100 x 130 cm., toegeschreven aan Dirck Jacobsz, 1541 (Foto Amsterdam Museum).

der ijle schimmen, / en heeft hij zijn ogen gesloten in eeuwigdurende duisternis.'¹⁹⁶

Hier wordt ons duidelijk gemaakt dat de op 27 maart 1547 gestorven Cornelis Hendricksz Loen na zijn overlijden naar het lijk als een post obitum portret voor zijn nabestaanden werd vastgelegd. Het is 1547 gedateerd. Dit schilderij kwam samen met dat van zijn zoon Andries Boelen (1517-1573, afb. 40) in de collectie van de familie De Graeff op kasteel Ilpenstein terecht, welke op 3 december 1872 in haar geheel in Amsterdam werd geveild. Andries Boelen was via zijn moeder een kleinzoon van burgemeester Andries Boelen (1455-1519). Zijn gedeelde wapen met links Loen en rechts Boelen maakt ons duidelijk dat hij weliswaar Andries Boelen als springnaam voerde, maar van de stam der Van Loenen was. Het ziet er naar uit dat zijn portret binnenkort naar het Amsterdam Museum zal komen en daar na een bezoek aan de schilderijendokter met zijn vader voor het publiek te zien zal zijn.

Nauw verwant aan het portret van Cornelis Hendricksz Loen zijn twee portretten van priesters – herkenbaar aan de opstaande kragen van hun mantels – afkomstig uit het Frans Claes Loenen Hofje in Haarlem, in 1606 gesticht door zijn achterneef Frans Claesz Loen (1543-1606, afb. 41)¹⁹⁷ in wiens boedel naast diens eigen portret twee anonieme priesterportretten worden vermeld. Een daarvan uit 1535 zal zijn oom Jacob Walichsz alias Jacob Fransz Loen (?-1566, afb. 42) voorstellen.¹⁹⁸ Na zijn priesterwijding was hij met een beneficie aan de Oude Kerk verbonden en omstreeks 1535 pater van het Sint Clarenconvent geworden. Hij overleed op 23 september 1566 en werd de dag daarop in de Oude kerk begraven.¹⁹⁹ In de stukken komt hij voor als Heer Jacob Walichsz alias pater Jacob Fransz of Mr. Jacobus Francisci Loen. Door zijn patronimicum Fransz

193 Hoogewerff, *Noord-Nederlandse Schilderkunst*, III, 530-531; B. Haak, 'Het portret van Pompejus Occo door Dirck Jacobsz', *Bulletin van het Rijksmuseum* 6 (1958) 27-37; Middelkoop, *Oude Meesters*, 219.

194 Wordt nader uitgewerkt in de inleiding van 'De Boelen-maagschap' in het volgende, nog te publiceren deel van *Van Amsterdamse burgers tot Europese regenten*.

195 M.G. de Boer, 'Een Amsterdamsch burgemeesterlijk echtpaar geschilderd door Dirck Jacobsz.', *Jaarboek Amstelodamum* 25 (1928) 1-27; De Jongh, *Portretten*, 98-101 (cat.nr. 11); Middelkoop, *Oude Meesters*, 219 (SA 84).

196 Met dank aan C.L. Verkerk en zijn studenten. Opschrift achterzijde: Dese schilderij is geschilderd na 't leven van Cornelis Hendriksz Loen, / A[nno] 1527 Schepen A[nno] 1521 Raad A[nno] 1528 Burgermeester van Amsterdam, sijn vader / is geweest Hendrik Claas

Loen, en moeder Jannette van Lis, dochter van Floris Dirksz / van Lis, is getrouwt geweest met Lijsbeth Andries Boelens dochter van Andries Boelensz en / Maria Jan Beths dochter. Hij is gestorven 27 marty A[nno] 1547. Zij den 9 November A[nno] 1551. / Leggen t'zaamen begraven in een dubbele gracht in 't oude schutters choer. Onder / een grot graauwd Sark, in d'Ouden kerck', opschrift van Pieter de Graeff (omstr. 1680), naar Jacob Colijns.

197 Dudok van Heel, *Amsterdamse burgers*, 352 (generatie Vf,2).

198 N. Köhler (ed.), *Painting in Haarlem 1500-1850. The collection of the Frans Hals Museum* (Ghent 2006) 653 (cat.nr. 540, paneel 46.5 x 38.4 cm., 1535, opschrift oude lijst: '[memor es] to judicij . mei : sic eni(m) erit tuum = mihi heri et tibi hodie. Ecclesiastici (Prediker 38 : 22)').

199 I.H. van Eeghen, *Vrouwenkloosters en Begijnhof in Amsterdam van de 14e tot het einde van de 16e eeuw* (Amsterdam 1941) 142-143.

Afb. 38. Pompejus Occo (1483-1537), paneel, 66 x 54 cm., door Dirck Jacobsz, 1531-1532 (Foto Amsterdam Museum).

Afb. 39. Cornelis Hendricksz Loen (1481-1547), paneel, 52.4 x 42.3 cm., toegeschreven aan Dirck Jacobsz 1547 (Foto Herman van Putten).

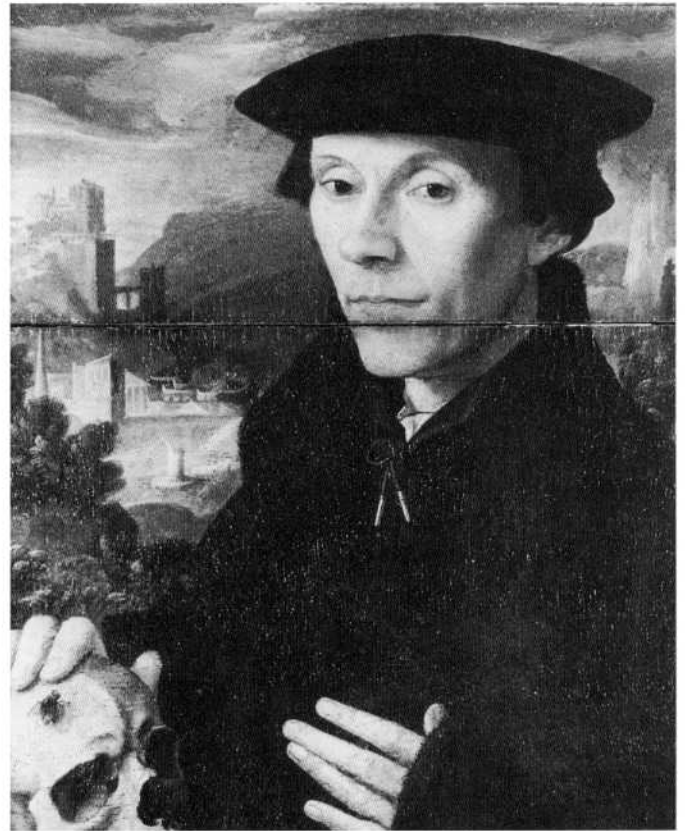
Afb. 40. Andries Boelen (1517-1573), paneel, 70.5 x 56 cm., toegeschreven aan Dirck Jacobsz, particuliere collectie Canada (Foto eigenaar).

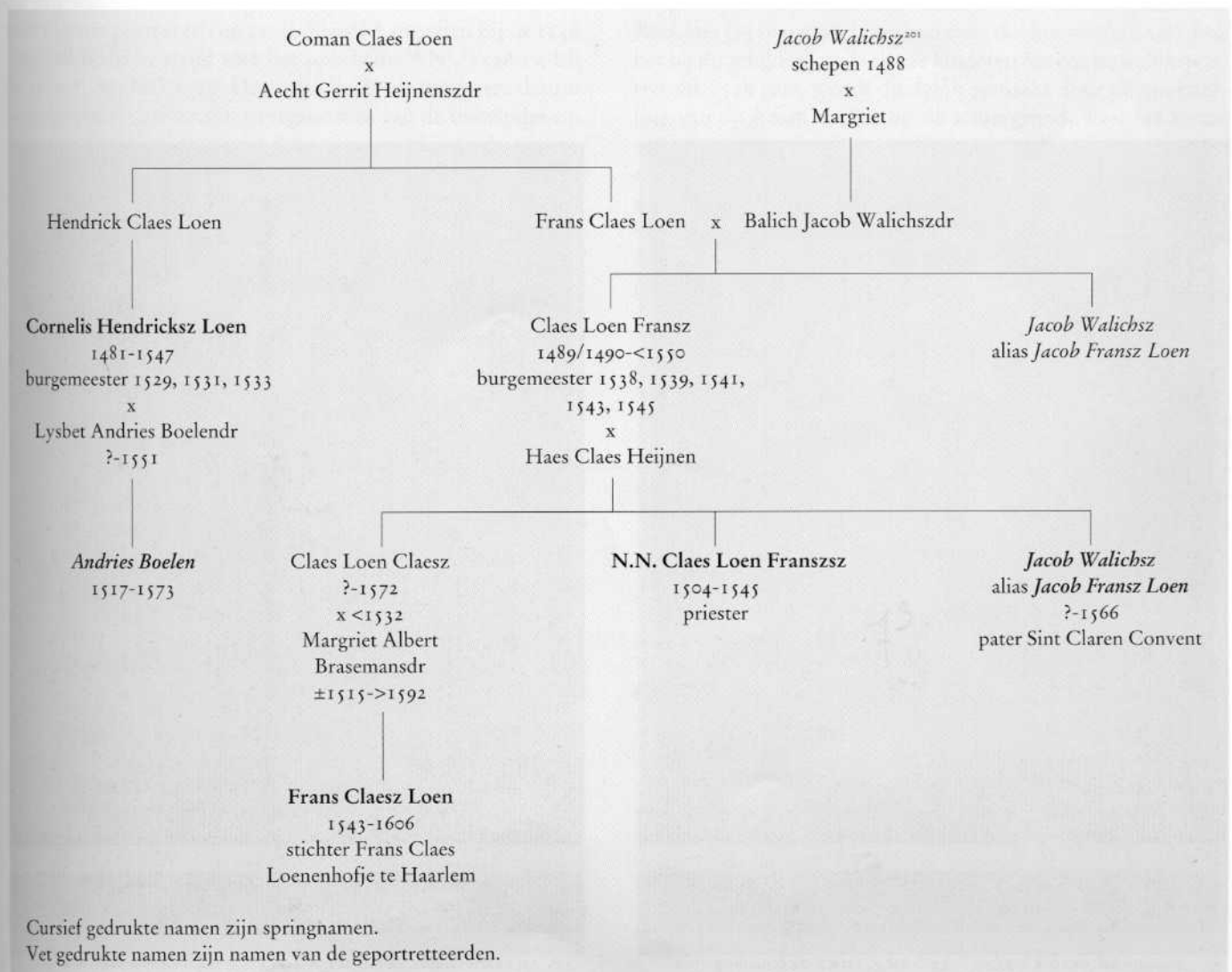
Afb. 41. Frans Claesz Loen (1543-1606), paneel, maten onbekend, A° CHRISTO NATO / 1561 en ÆT SUA. 18, toegeschreven aan Jacob War (II) (Foto particuliere collectie).

Afb. 42. Jacob Walichsz, alias Jacob Fransz Loen (overl. 1566), paneel, 46.5 x 38.4 cm., toegeschreven aan Dirck Jacobsz, 1535 (Foto Frans Halsmuseum, Haarlem).

Afb. 43. N.N. Claes Loen Franszsz (1504-1545), paneel, 47.8 x 43.9 cm., toegeschreven aan Dirck Jacobsz, 1545 (Foto Frans Halsmuseum, Haarlem).

Afb. 44. Pieter Allertsz Boelens (1526-1568), paneel, 88 x 65,5 cm., toegeschreven aan Jacob War (II), 1552 (Foto Iconografisch Bureau).

Afb. 45. Nelle Bnyck (1534-1562), paneel, 88 x 65,5 cm., toegeschreven aan Jacob War (II), 1552 (Foto Iconografisch Bureau).

Afb. 46. Jacob Sybrantsz Bam (1536-1563), paneel, 77 x 55 cm., toegeschreven aan Jacob War (II), 1558 (Foto Iconografisch Bureau).

Afb. 47. Maria Jan Frans Hooghendr (1543-1586), paneel, 76 x 54 cm., toegeschreven aan Jacob War (II), 1558 (Foto Iconografisch Bureau).

zou men hem kunnen houden voor een zoon van Frans Claes Loen, maar in 1554 blijkt hij een broer van Claes Loen Claesz (?-1572) te zijn, als hij lijfrenten voor diens kinderen koopt.²⁰⁰ In dit geval hebben wij met het meest gecompliceerde geval van een springnaam te maken, met afwisselend twee verschillende patroniemen: Jacob Walichsz en Jacob Fransz (Loen), terwijl hij een Claesz was.

Burgemeester Claes Loen Fransz maakte in 1538 de regeringsverandering van de oligarchie der Heijnen-Boelenmaagschap naar de sincere katholieken onder leiding van Mr. Hendrick Dircksz (omstr. 1495-1581) mogelijk. Met recht kan men hem een sincere katholiek noemen met twee zonen en twee broers als priester²⁰² en nog een zuster in het Sint Ursulaconvent.²⁰³ Na de Alteratie kwam hun familie met de andere verbannen Dirckisten in Haarlem terecht, evenals de beide priesterportretten die op het Frans Claes Loenenhofje een plek kregen.²⁰⁴ Het andere portret betreft een tot nu toe niet gedocumenteerde oom van de stichter van genoemd hofje N.N. Claes Loen Franszsz (1504-1545, afb. 43).²⁰⁵ Zijn levensdata staan aan de bovenzijde van de oorspronkelijke lijst: ANNO . DNI . 1545 . AETATIS 41 . en onder op de lijst: in mortis effigie †, hetgeen dit schilderij tot een post obitum portret bestempelt.

De portretten van Willem Backer Syvertsz (1499-1536) en Gheertgen Jan Oomendr (1497-1592) uit 1526 door een anoniem meester in het Amsterdam Museum (zie afb. 24 en 25)²⁰⁶ leverden onlangs bij bestudering uit de lijst een verrassing op, doordat Daantje Meuwissen, die als specialist de tentoonstellingen van 2013 voorbereidt, vaststelde dat er een opmerkelijk verschil tussen het mans- en het vrouwportret bestaat. Dat van de vrouw is superieur in kwaliteit aan dat van de man, die een wat hardere indruk maakt. De man lijkt wel als een post obitum portret te zijn geschilderd. Aangezien hij in 1536 overleed is dit in strijd met het opschrift: AN^o. 1526 en bij de vrouw: ANNO 1526. Deze zijn beide op een latere datum aangebracht en zullen zijn overgenomen van de inscripties op de lijsten. Het ziet er naar uit dat men toen de gotische 3 voor een 2 heeft aangezien. Door deze constatering komen zowel Dirck Jacobsz als Cornelis Anthonisz als schilder voor deze portretten in aanmerking. Cultuurhistorisch is deze vondst van de vroege post obitum portretten van groot belang voor de verandering in de memoriecultuur, aangezien deze in die tijd uit de kerkelijke tradities begon te verdwijnen. In dit verband is

het goed om nogmaals naar de kopie van het zelfportret van Jacob Cornelisz te kijken (zie afb. 1), want het begint er naar uit te zien dat dit portret onderdeel van deze moderne memoriecultuur heeft uitgemaakt. Sterker nog, het is niet ondenkbaar dat het latere gebruik om sterfdata op portretten te vermelden zijn oorsprong in deze post obitumcultuur heeft gevonden.

Werk van Jacob War (II)

Al in 1986 was bij de voorbereiding van de tentoonstelling 'De smaak van de elite' in het Amsterdams Historisch Museum opgevallen dat er tussen een aantal Amsterdamse portretparen uit de jaren vijftig van de zestiende eeuw een samenhang was,²⁰⁷ reden dat de schilder van mij de noodnaam 'Meester van de Amsterdamse huwelijksportretten' kreeg. Het betrof de portretten van Pieter Allertsz Boelen (1526-1568, afb. 44) en Nelle Buyck (1534-1562, afb. 45) uit 1552 met de opschriften bij de man: ANNO A CHRISTO NATO / 1552 en AETATIS MEÆ 26 en lager links TEMPORI TE TËPERA. Bij het vrouwportret lezen wij: ANNO PARTVS VIRGINEI . . AETATIS MEÆ XVIII / MDLII en lager links IN ALS GHISTADICH. Op de portretten van het tweede paar uit 1558 vinden wij geen opschriften, maar wel vergelijkbare familiewapens: Jacob Sybrantsz Bam (1536-1563, afb. 46) en zijn vijftienjarige bruid Maria Jan Frans Hooghendr (1543-1586, afb. 47). De linten om haar wapen komen onderaan in een liefdesknoop samen.

Het hoogtepunt van deze groep wordt gevormd door het staatsieportret op paneel van 196 x 126 cm. uit het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen van Thomas Gerritsz Doesburgh (1532-<1579) en zijn eerste vrouw Claesje Hendricks Rooclaes (1539-1562)²⁰⁸ met hun twee dochttertjes (afb. 48). Dat het bij dit schilderij ondanks de kinderen om een huwelijksportret uit 1559 gaat, wordt duidelijk gemaakt door de voorstelling van de Adam en Eva op de achtergrond, waar het eerste mensenpaar symbool staat voor het huwelijk.²⁰⁹ Uit röntgenonderzoek is ondertussen gebleken dat de beide dochttertjes na het overlijden van hun moeder werden bijgeschilderd. Thomas Gerritsz Doesburgh was korenkoper in een nieuw huis aan het Rokin, genaamd 'Doesburgh' (nr. 20). Hij was de nieuwe leer toegedaan en werd op 1 september 1568 door de Raad van Beeroerten veroordeeld en verbannen.²¹⁰ Hij stierf in ballingschap.

200 Nat. Archief, Archief van de Staten van Holland, inv.nr. 5054 (Lijfrenten de penning 7, onlosbaar, verkocht te Amsterdam t.l.v. de grafelijkheid in augustus en september 1554), fol. 84v: Heer Jacob Walichsz, priester en pater van Sint Clarenconvent, neemt voor 18£ lijfrenten ten lijve van de kinderen van zijn broer Claes Loen Claesz, met name Balich, Frans en Neeltgen Claes Loen.

201 Elias, *Vroedschap*, 49 met een andere kleinzoon Jacob Walichsz (overl. 1533).

202 Mr. Hendrick Fransz. Loen (overl. >1569) woonde tegenover de ingang van de Nieuwe Kerk aan het Nieuwe Zijdskerkhof (Kerkstraat 1562 en Wijde Kerksteeg); 1542 (95-12) Mr. Elbert de Veer 17 £; 1553 (fol. 26) Mr. Henrick Loen, priester 24 £; 1557 (fol. 26v) Mr. Henrick Loen, priester 24 £; 1562 (NZ 186) Mr. Henrick Franssen, eigenaar 45 £; 1569 (NZ fol. 92v) meester Henrick Loen Franssen, eigenaar 35 £ en Mr. Jan Fransz Loen (overl. 1593), priester, vertrok na de Alteratie in 1579 naar Haarlem, overl. ald. en begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 12 aug. 1593 (van Haarlem) (beluid).

203 Van Eeghen, *Vrouwenkloosters*, 317 (1521: Alijt Frans Claes Loe-nendr, profeste non).

204 Dudok van Heel, *Amsterdamse burgers*, 351-353. De beide priesters waren in 2008 nog niet als broers van Claes Loen Claesz herkend.

205 Köhler, *Painting in Haarlem*, 653-654 (cat.nr. 543: paneel 47.8 x 43.9 cm., 1545; op een apart onderstuk: 'Hanc faciens si sepe tuo sub peccatore voluas Innocua(m) p(er) ages tantus sine crimine vitam').

206 Middelkoop, *Oude Meesters*, 260 (SB 6354 en 6355).

207 S.A.C. Dudok van Heel, 'Een kooplieden patriciaat kijkt ons aan,

of De emancipatie van het Amsterdamse portret tot 1578', in: Renée Kistemaker en Michiel Jonker (red.), *De smaak van de elite. Amsterdam in de eeuw van de beeldenstorm* (Amsterdam 1986) 29 (afb. 36-37), 34 (afb. 48-49) en 37 (afb. 53).

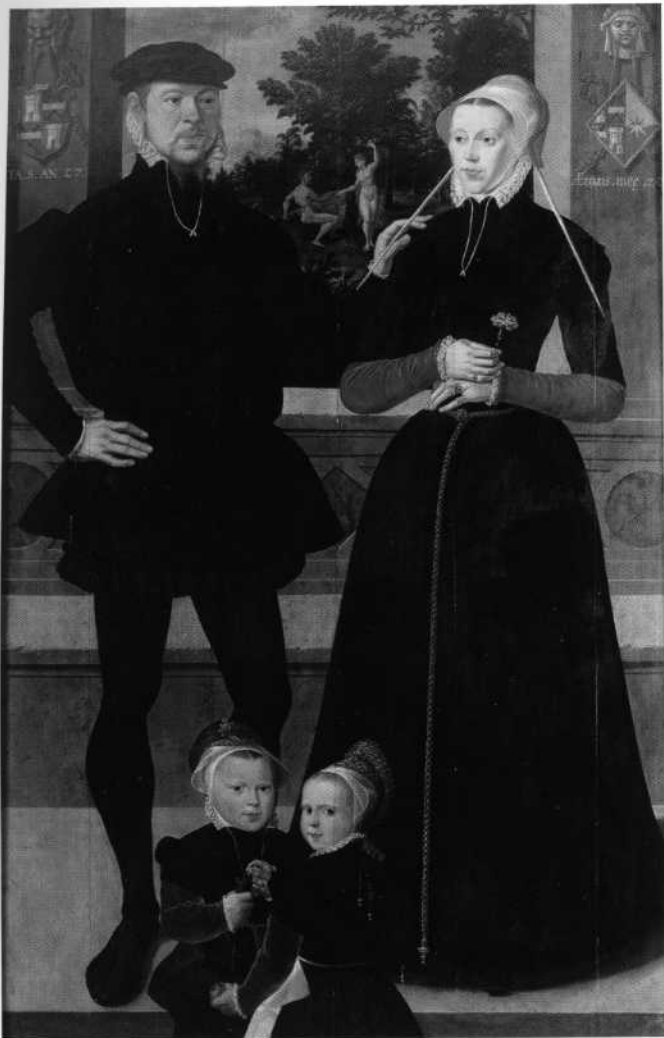
208 Elias, *Vroedschap*, 64. N.B. Uit zijn tweede huwelijk was een zoon Gerrit Thomasz Doesburgh (1570->1613).

209 W. Wuyts, 'De Zondeval in de huwelijksymboliek. Ikonografische aantekeningen bij een Noordnederlands familiestuk van 1559', *Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1976) 189-195.

210 Elias, *Vroedschap*, I, 64; Ter Gouw, *Amsterdam*, VI, 156-158, 2/4 en 295-300; Van Nierop, *Beeldenstorm*, 141.

211 SAA, Weeskamer, inv.nr. 778 (deel '7'), fol. 216v, d.d. 23-12-1562, betreffende de inbreng door Thomas Gherytsz, korenkoper voor zijn kinderen Neeltgen, 2 jaar, en Claesgen, 1 jaar, bij Claesgen Hendricksdr z.g.

1. Neeltje Thomasdr, geb. Amsterdam 1560, begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 26 okt. 1598 (in 'de Fonteyn') (beluid), tr. Amsterdam (ondertr. (gerecht) 12 jan.) 1585 Frans Volckertsz, geb. Amsterdam, lakenkoper, bezat in 1631 een vermogen van 60.000 gulden, woonde (eigenaar) aan de Nieuwendijk in 'de Gulden Fonteyn' (nr. 176) en in 1631 aan het Singel bij de Korsgenssteeg (nr. 37), begr. Amsterdam Nieuwe Kerk 19 april 1645 (bij de Karthuizers), zn. van Volckert Fransz, lakenkoper, en Neel Gerritsdr (woonde in 1562 als weduwe aan de Nieuwendijk in 'de Fonteyn' (nr. 176)), hij hertr. Amsterdam (onder-

Afb. 48. Thomas Gerritsz Doesburgh (1532- <1579) en Claesje Hendricksdr Rooclaes (1539-1562) met hun dochtertjes Neeltje (1560-1598) en Claesje (1561- >1584), paneel, 196 x 126 cm., toegeschreven aan Jacob War (II), 1559 [1563] (Foto Museum voor Schone Kunsten Antwerpen).

Zijn dochters sloten katholieke huwelijken.²¹¹ De wapenafbeeldingen en de opschriften: A° Dñi 1559 met bij de man ÆTA. S. AN. 27 en bij de vrouw ÆTATIS. MÆÆ 20 sluiten aan bij de hiervoor genoemde portretten. Het ziet er naar uit dat het schilderij deze zomer in langdurige bruikleen naar Amsterdam komt.

Wat deze portretten naast de wapenschilderingen en de lettering verbindt, is het feit dat het alle huwelijksportretten zijn. Kennelijk was dit een sociale nieuwigheid, waarbij men door duidelijk de familiewapens aan te brengen niet alleen de sociale status aangaf, maar tegelijkertijd de instemming van de wederzijdse maagschappen met de gesloten allianties. De korthed en onzekerheid van het leven zal mede tot de beslissing hebben bijgedragen. En niet het minst omdat men voor de bruiloft pickfijn in de kleren was gestoken. Dat was al een oud gebruik, zoals Jan Oom Jansz (1515-1570) in zijn familieaantekeningen over het trouwpak van zijn grootvader vermeldt: 'soo waren al sijn bruiigoms kleeren gemaect van drie ellen Delfts puik swart laken, te weten kousen, wambas ende een korte wagenars mantel, die zo kort was dat men er niet op kon zitten en een swart hoetgen'.²¹²

tr. (gerecht) 16 mei) 1602 Balich Cornelisdr (begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 8 nov. 1631 (Singel)).

2. Claesje Thomasdr Doesburgh, geb. 1561, overl. Rotterdam, tr. Amsterdam (ondertr. 24 nov.) 1584 Maerten Arentsz Kievit, geb. Rotterdam 1560, brouwer (eigenaar 1586) in 'de Gulden Druyff' in de Hoogstraat waar in 1609 katholieken bijeen kwamen, kerkmeester 1588, overl. Rotterdam 1612, zn. van Arent Ijsbrantsz en Anna Damendr (zie: E.A. En-

Los van deze ervaring kwam men bij het Amsterdams Historisch Museum bij de voorbereidingen van de nieuwe bestandscatalogus van 2008 tot een toeschrijving van het schuttersstuk van Rot F uit 1557 (afb. 49) aan de 'Meester van het Antwerpse familieportret' (zie afb. 48).²¹³ De aan deze meester toegeschreven schuttersstukken zijn te dateren tussen 1554 en 1559 en vallen in ontstaansperiode samen met de huwelijksportretten van de 'Meester van de Amsterdamse huwelijksportretten' van 1552 tot 1559 [1563], terwijl hij als schilder te dateren is tussen 1553 en 1568. Op het laatste schuttersstuk van Rot B uit de Voetboogdoelen van 1559 lijkt de vierde man van rechts op de bovenste rij met zijn blonde vlasbaardje wel heel erg veel op de bruidegom Thomas Gerritsz Doesburgh.²¹⁴ Het museum volgde de analyse van Paul Philippot uit 1957, die al het verband tussen de huwelijksportretten en de schuttersstukken had geregistreerd en het grote huwelijksportret uit 1559 (zie afb. 48) bij Frans Pourbus weghaalde en in Amsterdam in de omgeving van Dirck Jacobsz plaatste.²¹⁵ Wij hebben hier te maken met een schilder die zich net als Dirck Jacobsz specialiseerde in portretten en schuttersstukken. Beide schilders zijn van karakter duidelijk verschillend. Daarom wordt hier voorgesteld de onbekende meester te identificeren als de zoon van Dirck Jacobsz, ofwel Jacob Dircksz alias Jacob War (II).

Naschrift

De toeschrijving van de hiervoor genoemde portretten en schuttersstukken aan Jacob Dircksz alias Jacob War (II) valt naadloos samen met de data van zijn werkzame leven. Anders is het of er uit het anonieme werk van de werkplaats van Jacob Cornelisz alias Jacob War een of meerdere handen zijn te onderscheiden, waardoor het mogelijk zal zijn werk aan Thonis Egbertsz toe te schrijven. Vermoedelijk zal dat niet het geval zijn, omdat wij er niet in zijn geslaagd ook maar een enkel document te vinden, waarin hij als schilder wordt vermeld, maar dat hij nauw met de werkplaats verbonden is geweest, lijkt wel vast te staan. Het is een typisch probleem voor deze vroege

Afb. 49. Schutters van rot F van de Kloveniersdoelen, paneel, 133 x 169 cm., toegeschreven aan Jacob War (II), 1557 (Foto Amsterdam Museum).

gelbrecht, *De vroedschap van Rotterdam 1572-1795* (Rotterdam 1973) 65).

212 Elias, *Vroedschap*, 220 (noot q).

213 Middelkoop, *Oude Meesters*, 66-67, 226-227 (SA 7343-7346).

214 Ibidem, 227 (SA 7346).

215 P. Philippot, 'Le maître du portrait de Famille d'Anvers', *Bulletin Musées Royaux des Beaux Arts* 6 (1957) 115-126; J. van Gent, in: Carrasso en Levy-van Halm, *Schutters in Holland*, 240-242 (cat.nr. 61).

periode in de schilderkunst. Voor Haarlem zijn de problemen nog groter. De studie van J.D. Bangs, 'The Master of Alkmaar and Hand X. The Haarlem painters of the Waterlantfamily' uit 1999²¹⁶ laat zien hoe moeilijk het is het verband tussen documentatie en overgeleverde kunstwerken te leggen, vooral voor de periode voor 1500. Gelukkig krijgt het onderzoek hulp vanuit andere disciplines. Bijvoorbeeld uit de dendrochronologie, waarbij uit de jaarringen van de panelen dateringen voor de ouderdom van kunstwerken kan worden afgeleid. Het dendrochronologisch onderzoek naar de Meester van Alkmaar heeft de datering tussen circa 1495 en circa 1532 opgeleverd.²¹⁷ Deze data vallen samen met de nieuwe data van de schilder Cornelis Buys (I) (1465/1470- $<$ 1532) uit Alkmaar.

Bijlage

I. ROEL DIE LAKEKOEPER, [woonde (eigenaar) aan de Nieuwendijk in 'de Nobel' (nr. 211)],²¹⁸ eigenaar van land buiten de Jan Rodenspoort aan de zuidzijde van het Korsgenspad,²¹⁹ welk land met het huis 'de Nobel' aan zijn kleinzoon Roelof Cornelisz (overl. 1559) kwam.²²⁰

II. Cornelis Roelofsz, geb. Amsterdam omstr. 1490, lakenkoper, bezat in 1543 een handelskapitaal van 1200 £,²²¹ woonde in 1542 (eigenaar) aan de Nieuwendijk in 'Sint Andries' (nr. 213),²²² overl. Amsterdam 12 aug. 1548 en begr. ald. (Nieuwe Kerk), tr. Anna Willemsdr, overl. Amsterdam 11 jan. 1555 en begr. ald. (Nieuwe Kerk). Uit dit huwelijk zeven kinderen.²²³

III. Jacob Cornelisz [Nobel],²²⁴ geb. Amsterdam vóór 1530, lakenkoper, waardijn van de lakenen 1560, 1565, 1567, 1569, raad 1562-1573, schepen

1562, 1564, 1566, 1568 (zegel met merk)²²⁵ en burgemeester 1570, 1572, 1573 te Amsterdam, regent van het Burgerweeshuis ald. 1567, woonde (eigenaar) aan de Nieuwendijk in 'Sint Andries' (nr. 213), begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 30 sept. 1573, tr. in of vóór 1550 Grietje Gerritsdr, begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 11 jan. 1606 (Nieuwendijk in 'Sint Andries') (beluid), dr. van Gerrit IJlzen Hulft²²⁶ en Tiet Jans Hulftdr. Uit dit huwelijk vijf kinderen.²²⁷

IV. Anna Jacobsdr, geb. Amsterdam, verhuisde als weduwe in 1622 naar Singel (nr. 290) waar 'Sint Andries' werd uitgehangen (eigenaar), begr. Amsterdam Nieuwe Kerk (hoogkooor) 17 april 1627 (Singel), tr. Amsterdam (ondertr. ald. (gerecht) 22 dec. 1582) Jan Jansz Oly, geb. Amsterdam 1562, woonde in 1585 aan de Nieuwendijk in 'Sint Andries' (nr. 213), eigenaar van een weer land aan de zuidzijde van de Egelantiersgracht, strekkende van de Leliedwarsstraat tot aan de Wetering (1613), waarop het Sint Andrieshofje (nr. 105-141) werd gebouwd, begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 29 juli 1615 (Nieuwendijk in 'Sint Andries') (beluid), zn. van Jan Jansz²²⁸ en Anna Gerritsdr.²²⁹

V. Gerrit Jansz Oly, geb. Amsterdam (rk) 1583, regent 1615 en bouwheer van het Sint Andrieshofje 1617 en kapel 1623, waar in 1657 'op de Eghelantiersgraft aen de suitsijde op Sint Andrieshof [...] door een priester meest alle vrijdag dienst [wort] gedaen',²³⁰ woonde aan de Nieuwendijk in 'Sint Andries' (nr. 213) en (eigenaar 1626-1711) aan de Herengracht in 't Wapen van Muyden' (nr. 106), begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 24 sept. 1630 (Herengracht) (beluid), tr. Utrecht (ondertr. Amsterdam (gerecht) 29 april) 1609 Cornelia van Driebergen, geb. Utrecht (rk), bezat in 1631 een vermogen van 33000 gulden, begr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 24 mei 1636 (Herengracht) (beluid en overluid Dom Utrecht), dr. van Joost Adriaensz van Driebergen (omstr. 1600) alias Joost Adriaensz²³¹ en Agniesje Egbertsdr van Roswijde.²³² Uit dit huwelijk nakomelingen met de naam Oly Van Velsen.

216 *Wallraf-Richartz-Jahrbuch* 60 (1999) 65-162.

217 J. Niessen, 'De Meester van Alkmaar en zijn werkplaats', *Oud-Holland* 123 (2010) 260-303.

218 Het ziet ernaar uit dat Roel die lakenkoper in 'de Nobel' aan de Nieuwendijk woonde, waaraan zijn nakomelingen in de zeventiende eeuw de achternaam Nobel ontleenden. De Nobel was een Engelse munt, herkenbaar aan de Tudorroos (de zogeheten rozenobel). Daarvan kwam de Tudorroos in de zeventiende eeuw in het wapen terecht: een rood schild met een zilveren Tudorroos met gouden kelkbladen. Gezien deze Engelse rozenobel zou Roel die lakenloper wel eens bij de Engelse lakenhandel betrokken kunnen zijn geweest.

219 B.C. Hummel, *Inventaris van de archieven van het Sint Jorishof, Leprozenhuis en Oude Mannen- en Vrouwenhuis* (Amsterdam 1967), regest 435, d.d. 2 mei 1555.

220 SAA (Informatiecentrum), Kopieën van de Amsterdamse kohieren in het Archief van de Staten van Holland (toegang 3.01.03) bij het Nat. Archief, inv.nr. 892 (kohier 10e penning 1557), fol. 53: Roelof Cornelisz. in 'de Nobel' drie dubbele engelse ramen; inv.nr. 1206 (kohier 1562, noordzijde), fol. 22: Anna Vredicx 5 lakenramen; inv. nr. 1538 (kohier 100e penning 1569, buiten de muren), fol. 46v: weduwe van Roeloff in de Nobel een huis met bleek en warmestuin 240 gulden (verhuurd) en drie lange ramen 240 gulden).

221 P.A. Meilink, 'Gegevens aangaande bedrijfskapitalen in den Hollandschen en Zeeuwschen handel in 1543' *Economisch Historisch Jaarboek* 8 (1922) 254-277, 272.

222 J.G. Kam, 'De Nieuwendijk van Oudebrugsteeg tot Zoutsteeg van 1543-1805', *Jaarboek Amstelodamum* 53 (1961) 95-128, ald. 127.

223 SAA, archief 5015, Collectie genealogiehandschriften, Portefeuille Van Neck-Pauw, Omslag Nobel; Ibidem, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 775 (deel '6'), fol. 101v, d.d. 20 juni 1555.

224 Op de zeventiende-eeuwse regeringslijsten komt hij voor met de familienaam Nobel

225 E.A. van Beresteyn, 'De zegels van de Magistraten van Amsterdam geteekend door J. Colijn ± 1672 en uitg. door Mr. P.A. van den Brandeler in 1890', *Jaarboek CBG* 2 (1948) 90 (nr. 748).

226 Gerrit IJlzen Hulft, koopman, bezat in 1543 een handelskapitaal van 1100 £ (Meilink, 'Bedrijfskapitalen Hollandschen en Zeeuwschen

handel', 274), regent van het Sint Pietersgasthuis 1536-1548, woonde in 1542 (eigenaar) in Gansoord (=Nes nr. 13) (SAA (Informatiecentrum), Kopieën van de Amsterdamse kohieren in het Archief van de Staten van Holland (toegang 3.01.03) bij het Nat. Archief, inv.nr. 155 (Kohier 10e penning 1542, oostzijde Nes), fol. 38, nr. 5: Holft 28 £; inv.nr. 551 (kohier 10e penning 1553), fol. 112v: Gheryt Holft 33 £; inv.nr. 892 (kohier 10e penning 1557), fol. 75v: Gerrit Ildsoen Holft 40 £; inv.nr. 1206 (kohier 1562), fol. 311: Mr. Jan Holft eigenaar 70 £; inv.nr. 1538 (kohier 100e penning 1569, oostzijde), fol. 70v: de kinderen van Geryt Hulft s.g. eigenaar 55 £), begr. in de kerk van het Minderbroedersklooster 2 jan. 1559 herbegr. Amsterdam (Nieuwe Kerk) 11 juli 1588 (door de protestanten tijdens de afbraak van de kloosterkerk).

227 Zijn kinderen vestigden zich na de Alteratie bij de Dirckisten in Haarlem. Slechts zijn weduwe en een dochter Anna Jacobsdr bleven in 'Sint Andries' achter.

228 Jan Jansz, van Abcoude, olieslager te Amsterdam, woonde op het Heiligland achter het Begijnhof (Nieuwezijds Voorburgwal nr. 146) (oliemolen, later (in 1597) een pakhuis) en nr. 148 (met een achterhuis aan de Achterburgwal/Spuistraat nr. 299 en 301). Hij was zoon van jonge Jan Vechters, eigenaar van Jan Vechterszate onder Abcoude-Proosdij, en Haesje Cornelis Joostendr, die hertrouwd met Wouter Pietersz te Abcoude (zie: SAA, Weeskamer, Inbrengregisters 1468-1851, inv.nr. 779 (deel '8'), fol. 340, d.d. 7 sept. 1567).

229 Anna Gerritsdr woonde in 1585 aan de Nieuwezijds Achterburgwal (=Spuistraat 299). Zij was dochter van Gerrit Vreecxz alias Gerrit Oly, eigenaar van een lijnbaan ten noordwesten van de Heiligewegspoort, en Grietje Yefven.

230 I.H. van Eeghen, 'De eigendom van de katholieke kerken in Amsterdam ten tijde van de Republiek', *Bijdragen van het Bisdom Haarlem* 64 (1957) 217-277 (nr. 59).

231 Joost Adriaensz van Driebergen (omstr. 1600) alias Joost Adriaensz van Driebergen, burger van Utrecht 4 febr. 1578, bakker, huizenspeculant (zie: Th. R. Valk Lucassen, 'Het wapen der gemeente Driebergen-Rijzenburg', *De Nederlandsche Leeuw* 51 (1933) 262-270, ald. 267).

232 Agniesje Egbertsdr van Roswijde woonde in 1641 aan de Nieuwen-gracht bij de Wittevrouwenbrug.